

КЊИЖЕВНИ ЛИСТ

ОРГАН „ЦЕТИЊСКЕ ЧИТАОНИЦЕ И ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА“

Свеска
III

Издаје крајем сваког мјесеца у свескама од 2 табака велике осмине
Цијена је листу за Црну Гору 4 круне, а за иностранство 6 круна — на годину.
— Рукописе, писма, часописе и новине у замјену, ваља слати Уредништву;
а претилату Администрацији „Књижевног Листа“ на Цетињу. —
Рукописи се не враћају.

Година
I

Суд добрих људи

— Л. Јововић —

Дигни се, жено, пропири огањ, док се та ђеца нијесу окопиркала, и разданило се, да се видим обути, па да се заиграм часком до старог кнеза због оне работе. Њему добро прошпераје ријеч.

— Добро, но тако махајући слабо ће ти уждит', тако ми ове лукијерне — одговори му жена, показујући руком на лампицу при колијевци, око које се једна бонача врћаше, да је угаси.

— Хо, Бог ти да дубоко здравље! А ко вели тако?! Е да му се има што понијет'! Али обећаћу му животом помоћи: дизат' међе, прокидат' бургијом, маљем ломити крше, а све му је то од преше. Нијесам много крив, на мој тамин, али ако ми се поткопају, може пукнут' на дебелу.

— Да узмеш они билик првотока из пањеге, те смо за свеца сставили, и једну пршту свињску, ако је не буду гриње докоњале, или је часова цкврња оперутала.

— Како би било, жено, да ти пођеш; на тебе се не би нико авиза, а знаш све ка' ја?!

— Ја, кулином до зуба?! за Бога имаш ли лијека? А имам и с овом ђецом „дефара“ и преко врх главе, а и срамота је, да жена за такве работе иде.

— Но како ћемо узет тој ђеци то из уста, е су далеко Врачеви, докле тога бугара придумимо?

— Имамо јошт једну, те сам је скрила од тебе, за овакве је преше 'рањивала; нека стоји велим. Ускрсала сам Бого ми и кидала, да приста-вим само зеље, да буде смочано, а од мрса само прсте да олижемо. Све сам је чувала, да је не начнем, кад су одиве уше неђеље долазиле, а пршуга, кад се начне њу више не број, па је ето, те је узми, теке Боже за хајер било.

— Не знам како ћу је понијет' — вели Јоко — е бих контенији био, да ми рука у раме осане, но да ме ко опта, е би се авиза рашта идем.

Ово је Јоко са својом женом Петном лежећи у постељи причао. Петна скочи, наложи огањ; Јоко се за тијем подиже, обу се, обуче, уми. Петна за то вријеме смаче торбу ресачу са дрвеног чавла, преврну је

те истресе из ње њеке мрве хљеба; опет је обрну, досеже билик из пањеге, тури га у торбу; отвори „баћун“ од мрса, извади и прштуту, обрну је, преврну је, разгледа је, па је намјести уз билик. Обиде подбраз од торбе да ли је јак, да се не откине, па све то даде мужу.

— Држ'! узми струку, па се огрни, те упрџи. Ако те ко пита ће идеш, реци: у ваљаницу, носим нешто сукна, е су ми она ђеца гола ка' месо у пињату.

Јоко објеси торбу о лијево раме, огрну се струком, поче да корача по кући питајући жену:

— Би ли се ко авиза жено, што носим, или ми позна на образ?

— Не! само посаби' руком ту ногу — та' „штук“, е много вири, као да гусли носиш, и подига ти је струку, те мало стојиш ка' нагнут' на тај крај.

— То би требало и на десну страву толико „пиза“ — рече Јоко смијући се.

— Не! но се удегенечи — па га стаде исправљати — овако, тако, ето тако — рече Ђетна, кукајући у себе за прштом: бих двадест оброка с њом овој ђеци са бостанскијем зељцем учињела!

— Доклен се дигну та ђеца, ако мога, жено, бачи под срд то жито под кућом, е прикорча слама; навали доклен није роса спала — испред врата учаше Јоко жену.

Јоко и Ђетна били су се прелили једно у друго, те у нарави изгледаху као брат и сестра. Обоје се држаху на високо. Јоко се вазда намењаше, да га сељани бирају за судију у гвардији, за пољака, десечара од гарде, кмета, проканадура цркве ног, а да и не напомињем више чинсве. А Ђетна опет сва шћаше пренути као мјехур на ватри, а да у цркви, бар за једну врсту плоча,

не буде пред свима женама; тако и за вријеме литије, на пазар, па чак и кад жене с виједрима воду носе, она је прва с кацом на глави.

Јоку је мило било дочекати главаре у кући, и угостити их, само нека се чује, е су главари код њега били. Рачунао је, да само сретњи људи главаре у кући дочекивају. Многи су се томе послу и смијали; али — што је нама стало, говораху што он своје „спеншигаје“, и утоварен иде од десечара, гвардаје, стотинаша, до кнеза, сердара. Па за то није ни чудо што га, у нашој приповијетци, данас утоварена видимо.

Кнез је био јунак — гласити јунак, и поштењак чазбен, наредан, згодан, као вила — права делија. Његова најбоља страна била је, што је завађене мирио, а то је, много значило у оно доба, кад се по гувнима и раскрсницама, без акта, судило.

II.

— За Бога — рече кнез жени — како не дође нико од онијех јадовâ, а углавилисмо, да се та работа трсава. Чудим се за онога брканчића од онога Јакшића те не дође; но неће што имат' донијет', а празнијех шака, биће се либијо. А откуда ће и донијети, све му сиромашу пописмо и изједосмо. Он кобасице не обидује од њиховог прасца — нако од туђег, кад пође у тазбину. Кад год пођем у њих, ражањ кобасице, то ми се зна, као да је двадесет пракчева закла. А напаст му је била овога пута — треба га курталисат'. Багаш пепела сам у њиховој кући, с њим и с његовијем оцем, изио. Ту вазда имам дочекиште и преноћиште.

— Направи ми једну каву — стави доста цукла — е су ми нешто

уста јутрос млакава; дода ми та' чибук, ето га ту при ступцу од одра; и ту ћесу од дувава додадни ми — рече кнез својој жени Јани. Чим напуни сиссију, жена му у машицама принесе жерав, те га тури с врх духана на лулу, којег Пренташ попритисну прстом палцом од лијеве руке — десном придржавајући чибук, и на сав похат потезајући тако, да му доњи дио образа у уста утањаше, па се опет надимаше — док пропири. У које мукло шаров: хам! хам! хам! а биза: ћам! ћам! ћам!

— А ну искочи жено! е ћабакају оне бигаре, да коме нос не окину!

— Неће — одговори му жена — шаров је у вез, а оно штене, теке што се чини вјешто, е је живо.

Шаров опта Јока, ће из далека долази, па се растеза — синцир да откине. Заждени се у трк, колико је синцир дуг, па се опет коцу поврати; па из мјеста настављај. А биза ослободила се уз шарова, а на своју кућу — па се одаљи откуд Јоко долази, но бојећи се да је штапом не „пререпи“ опет доиграј до шарова. А и шаров само је псећу дужност вршио, које се дознало по томе, што је чим се Јоко примакао, прекинуо лајањем, као ножем. Њега није интересирало, што Јоко кнезу носи, но што је њему из цепа хљеба вадио и давао. Биза је на спрам шарова, на једноме мјесту непомично стајала; облизивала се, и лукавим погледима пратила, час Јока, час комаде хљеба, које Јоко на брзу руку вађаше, и пред шарова бацаше, а овај их халапљиво прождираще. Шаров је непримјетно мотрио на бигару, и режањем јој пријетио, да се за живу главу не би усудила полећети, да који комадић уграби.

У то Јана Пренташева са брстином у руци изиде у обор, и то у опанцима на „шклапац“ — без чарапа.

— Ошамо! вук ви чапру одро, што сте се узјаребили?! Чува', да те који не ћапа! Ха! јеси ли ти Јоко?!

— Јесам. Добро јутро банице! — одговори Јоко — махајући ногом о земљу, да отресе росу са опанчина.

— Бог ти га да — одговори му Јана.

— Хоћете ли ме тамо?

— Крочи, небој се, нијесмо јошт до јутрашње уре никога из обора врнули!

— Је ли се банина дига, је ли? уза скале идући — говори Јоко.

— Вала мало се прије окопирка — а није се дига' — но је пригрнуо џамандачиницу, па се прислонио уза зид те пуши — одговара му Јана, улазећи за њим, и носећи на лијевој руци наруч дрва.

Кућа кнежева била је од Јокове на по уре далеко. Као обично сељачке куће — које нијесу поземљуше — била је и ова распоређена у пола. На лијевој страни, куда се вратима уза дрвене стубе излазило — било је огњиште — кухиња — а иза пријебоја у десно камара — спаваћа соба.

Јоко како уђе, смаче струку, сними торбу и додаде Јани.

— На! — рече — испоручи то и рани. Чува' од мачака.

— А што је ово јутрос?! зачуђено га запита Јана.

— Ништа ствар, како би требало мајде, е да немам ове куће, нијеку ками, не би ми било ни оне ће пирим, како су ми се људи потпетили, би ми поради грехоте, кад од суда не би „дас“ имали, преврнули најгорњи крш да ми буде најдоњи. — А ће лежи банина?

Јана дохвати торбу и руком му показа врата од камаре. Јоко улазећи, смаче капу.

— Добро јутро, бане!

— Да ти Бог добро.

— Можеш ли мрве, како се држиш? ма Богу фала добро!

— Онако. А који би ти оно? — запита га кнез, и стави руку на чело, пошто мали прозор с десне стране уласка слабу свјетлост даваше, а и зора теке отворила.

— Нико и ништа, вла срећа ка' највиша!

— Нијеку ками! Јеси ли ти Јоко?

— Он лаштачки главом.

— Примакни се, чоче, да се загрлимо јутрос.

Јоко се саже над одар, те му целивом дотаче цмадан на лијевој страни, ђе бјеше масно колико стара вавџика, ђе су људи кнеза са масним устима љубили, те многобројним пољупцима тај круг штампали, који се и из далека разазнаваше. Кнез се само мало подиже те га цвокну у косу.

— Сједи — вели — кнез. Примакни му та' сточић, Јане, донеси каву овоме чојку, и они цунет из мазгале искрај пепељака.

— Бого ми имамо рашта му јутрос ту кафу сварит' у лопижу, засрамио ме, донио је бреме на полимач, одаро се! Билик ракије колико примат' може, и пршуту од пракца, у њу има пет ока. А ево је на! па је показа са врата од камаре. Ово је дар, а не, као неки што доносе, па изнесу пршуту ка' кустуру, да нема што од ње дијете кољечано јести, или чесове бљуптаке од ракије; или пипленце, па вели кокот а не би на њега врап заграктâ; и то ми зову дар! Ја се чудим с којијем се образом довукују!

Ово Јана све на душак мервозно изговори, обрне леђа и однесе пршуту, рачунајући, е је говором препоручила Јока, и угодила кнезу.

— Донеси, ти, овоме чојку оно што ти рекох — рече кнез и стаде се подизат' из одра, и тражит' хаљине да се обукива, које му Јоко са једне скриње поче додавати. — Бого ми је овоме и од куће настави даље — придрж' ми Јоко та' чибук, прислони га док сбужем докољенице. Није он хорјат да га сам у жвакалицу сабије, па да му људи за то не знају. Има је он једнога оца, што је мало било таквијех — дода ми те чарاپине — те је има од кога примит'. До душе нијеси га ни ти покорио, но сад су други „стађуни.“

— Вала на ову уру — опет се појави Јана на вратима, носећи кафе у једној, а цунет у другој руци — вала, на ову уру, ко ми у кућу убачи пршуту и билик првијенца, ја не знам томе чојку што да речем. Светац ми је на праг. Е, неће пријатељи, а имаћемо их двадесет — ако не буде дажда — ђаво им га попио, више попит та' дан, који сумаје на своје ноге дома одити. А Јоко? кнеже?

— Добро је то — вели кнез — узми Јоко ту каву, да се не о'лади, и та' цунет. Хвала Богу што му кће да руке меће на тебе, и притиска твој мал, нијеси ли му синовац?! Да ти је покојни отац жив не би смио ни жугнут'. Почешаће се он овога пута иза уши, зна ће он на кога је руке метâ; а у бој није ваља чапру боба, но кад се мозгови ломљаху вазда се пренемаше, да је слаб, те лежаше дома ка' крава. И дан данас му се крива за десечарицу. Жено, узми ове ћикаре, и донеси мало воде, да бачим на образ.

— Да сам ви препоручен! „Жгвари“ ми она „блечка“ од онога Пера, стркох му на „сучку“ ка’ саматан, имаше ме „синдикат“ низ ону међу; дошло ми је пошто зашто продават’ оно пустуљине, и пртљагом преко рамена некуђ диват’, е се бојим, пошто су баштине помијешане, да ми ће не превре и којега не утучем. А да ти причам како је било ти ћеш бит’ све начуо.

— Све знам. А, довешћемо ми њих на бразду, неће бит’ како они тамине. Нема он муке докле му ја халакнем, а брекнут’ ћу му, док му петне жиле утрну, и оне испод кољена заиграју.

— Хвала — рече Јоко, смаче капу и потури филцан. — Не пуштите да оне веље рибе ију оне мале.

— Што је учињела гвардија?

— Ђеца да умију градит’ веље куће не би мале! — Хајде ти с Богом, па се немој прѣацати и тропит’, он је напришљив, пушги га нека он кажује, па ће се сам уловити.

— Ја ништа не ћу ’одити, ти знаш моје невоље, а своје не знаш, и да Бог да их никад не знао, али туђо рање, видим, да те боле. Додај ми, бавице, ту торбицу. С Богом бане, — пригрну струку и оде.

Шаров и бигара испратили су га удостојеним почастима, као што њима доликује, — овог пута махањем репова, које је на њином ње-муштем језику значило: хвала добри Јоко, хвала Јоко који носиш струку а под струком торбу, а у торби и џепу хљеба, и то много хљеба, хвала ти, пази ти нас, а и ми ћемо тебе. Какав будеш човјек, тако ћемо ти се и одазват — секундираше бигара са својим лукавим очицама, и честим махањем репчића.

Чим Јоко стиже кући и жена га распита о успјеху путовања настави:

— Кокошке Перове нијесу пола од овога жита оставиле, но омитариле и очупале сваки клас до по окласине. Води их они огрђели коког свако јутро, чим их пуште, право у то наше. А ја моје — само да им не чиним пачаризма, откад је год зашарело, држим запантане. Ето, кад сам јутрос пошла, све бјеху прекрилиле.

— Нека жено, и томе ће се учињет’ крај, но држ’ објеси ту торбицу и рани та’ билик. Ово јој на ову уру ваљало пѣр волова. Тако таминим, колико сам могао на кнеза познат’. Све сам му јутрос мјерио ријечи! фали нашу кућу у кржаве. А најеси приставила ручак?

— А кад за Бога?! Плачу ђеца свакоје на свој крај; ономе дадни ’леба, ономе спра, оно обу’, оно обуци, оно свуци; ономе дадни шаку по глави. На сто сам белава од њих свако јутро — теке да су живи! Од мене и ако имају страпаца, немају страха колико да кучка лаје. Кад тебе виде утајају се.

III.

На раскреници од путева, у присоју, примарили се те посиједали њих седам друга: три свједока, парничари и два суца од гвардије, у које стиже и кнез око три уре по турски.

Поздрави окупљену гомилу људи.

— Добар доша! — сви као из једног грла одговорише и поустајаше, показујући очима сваки на своје мјесто. Сједе и он.

— А што не радите, но се во-тарите овијема улицама? — припита кнез.

— Потрефило јаназ — прихвати један од суда — а ни зрна шенице јошт у земљу бачио нијесам. Жена ми извадила врат на струку, а граорину и змијочицу на решето; све спремио,

кренуо бјех јутрос, па се ова вража свађа догодила. И то не мога бит' без моје дјесе!

Кнез пошто видије попа, који у тај час дође, смачз капу, на којој бјеше деравија расперутана, те иза исте извади једно писмо те му додаде.

— Прочита' ми ово. Синоћ ми га неко додаде.

— 'Оћу ли на глас?

— На глас, на глас.

„Господине.. Синоћ је у вечерње доба утекао неки М.. В.. из тамнице, има 40. год. висок, сув, сијеријех очи. На њега је сукњена кабаница, и ђамадан од свите прополован, гаће сукнене бијеле. Ако таквога чојка видите, уфатите га и нама пошљите.“

Поздрављам??

? 2 јула 18..“

— Тамо триста им га ђавола изјело. Ја се бојам да није што спрешно! Ка' да је он сметен да овамо долази. Приспио је он до сад у Малесију. А кабаницу да ти неможе бачит', или гаће промијенит'?! А ну ову другу виђи — продужи кнез и извади је из силава.

„Господине..

Оновечери П.. С.. из ... украден је коњ. Коњ је боје црвене, дугачкога репа, обувен у три ноге...“

— Да им ја фатам коње — узвикну кнез — триста им га ђавола изјело! Нека их чувају ка' ја онога мојега. У три ноге рече ли за Бога, да је обувен?!

— Рекох у три.

— Ка' да неможе смаћ' поткове или реп ошипати?

Нека то, да ми свршавамо око часа смо се окупили. Причај Перо, ти ћеш о овоме најбоље знати, ако 'ћенеш право кажевати. Ако нећеш ти, имаће ко други — и погледа на свједоке.

Перо се подиже, стаде да се превија као гусјеница кад је на зељу дотакнеш, или она, коју већ оборену на земљи сподбију мрави, да је осмрте и одвуку. — Ја пошто је тако нећу ни зборити ништа, ево људи, па нека зборе.

— Причај ти, Андро — рече кнез једном од свједока.

— Они се потакли нешто због станова.

— Мајде боме и порепали, — додаде други.

— И имали се убити, — настави трећи.

— Добро ће бит све ако Бог да — рече кнез — кршу треба дамар наћи, ако ћеш да га преполовиш. Браћа су, и ако их зликамо, поријечали се, па ће опет они гледати, да се не брукају људи с њима.

— Чуј те, браћо моја лијена, рече Перо — ето мјесто, ето ми, ето ви, што будем крив да платим, ће не могнем парама ја ћу чапром.

— Крив си ка' уже у врећу — рече Јован — члан од гвардије. —

— Па ја рекох за Бога, што сам гођ крив, да платим пеншин.

— Тако ће и бит' не бој се, нећемо хитати док сваку длаку не изгаглемо но овако на ште срце неможе се ни судити, но да се поради што око ручка.

— Тако је тако, — сви му одговорише.

— О Марко Петров! зивну Јован једно момче из близине — дођи часком!

Поћ'еш чујеш, ти ћеш ово најбоље оправит' — овамо се обрни! Поћ'еш чујеш, код Маре Андрине за вино — ту је најљепше, — од старијех лоза ка' пријесно млијеко. Би га у мараму носио! Лоза је наголо црна, вранчина и краткошија. Од свакога кидају нећељу дана позније, док се гола сувица учини.

А суд узми из њих, па ћемо га вратит' — ону тикву што прима осам ока, загрласту — биће ни доста — велите ли ви? — па се погледом окрену к свима.

— Доста, море — одобри му кнез — нијесмо ни ми аждаје!

— Ма ћеш је донијет' — надодаје Јован — из оне мале бачве нека ти напуни, што је при врати како се улази. Напомени јој, па ће она знати, из оне нека дадне, из које је мене дала ономадне, кад сам јој обруче набија'!

— Ја дакле, отидох.

— Не! стан'! — и један боцун ракије из исте ње донеси, а паре нека гледа од мене.

— Ђе ћу то ја донијети?

— У Бошка Илина, хајд'!

— А ти Андрија — једном од свједока наређује Јован — заигра се часком до Бошка Илина — ма брзо, е си од преше суду — и реци му: да сам му се ја поздравио, нека нађе једног јаловог бравчића — како он зна, који ће потећ' до десет ока, и нека га парића. Немој, реци му — немој заборавит' — да утروбицу вари, е ћемо је пећи на угаљ, те мезетит' с ракијом; нека га он одере и смакне му чаприцу. Њу ћемо му дат' зато што ћемо му кућу загојатит', за измег и мастраф. Ваља ће му та чаприца за мјехчић од сира, или за стељу од самара.

— За 'леб не рекосте ништа?! — припита Марко.

— Нека Бошковица уготови једну пријесну погачу — а Бого ми требаће и двије, нас је на здравље гомила! И једну квас.. квасну погачу, чујеш, за пет шест друга. Нека је просије на сијено сито. Ха! готови 'леб, руке јој се позлатиле — ка' францела! За 'леб, нека се не упире ни једна друга с њом! Ево то се сврши — весело ударајући длан о

длан и вадећи дубин-кесу, да савије цигару рече Јован — а свједоци ево, а суд богу 'фала доша', па сад ко што понесе!

— Дакле, да се почне, ако Бог да — рече кнез.

— Хоћемо ли овђен, али у Бошка? — припита Јован.

— А што? — таман овђен, зима није, што ћемо Бошку кућу загојаћиват' — рече кнез.

— А ну Перо, де кажуј — рече кнез поновом — немојте га бркат', да се не смета. Кажуј с прво-почетка, ма онако како је. Што ти шће да маваш на Јока?!

— Ево људи, ево ја, ево он! нека каже, ће сам му збанда и попрјечио, не било му га за очину душу! Сломио га Бог с рука и с нога, ко ће у криву шпицу!

— Што кће тебе да маваш на њега, био је суд на мјесто?! — брекне му кнез.

— Први је почео.

— Ја! — рече Јоко — толико ти сјутра јутро помогло!

— Ти, а да ко?!

— Е, бубиначу! — збори већ што х'ш. Чујете ли га што рече?! Ја први! а нијесам ни задњи, нити сам има' кад тако ми печата 'Ристова.

— Е! е! ја крив те крив на твој начин!

— Крив а да како — примјети Јован — не замотавај некој тако тешка те рђа убила, ка' је убила онога, ко с тобом посла има!

Ево свједоци, па нека они зборе — уздижући и спуштајући раменима проговори Перо.

— Н-мој тако хрђа те убила, ка' је убила мене од тебе! Ево! свједоци, пошто их витезаш — одговори Јоко — што је ово по свједоци?! Ови мадијери од држала и косијера, те су ми по хртевици и ребара! —

ово — живо говорећи, смаче Јоко руку од гуњине на брву руку, кошуљу сними преко лијеве руке и лопатице, те му се по голоме тијелу указаше модрице од удараца. Ево их, па их пребројте! — окрену плећи к суду, а десном руком помицаше по плећима, које му покрете суд погледима праћаше. — Ја не могу ни одахнути, но мећем вижиганте! Мој си, па ти не могу ништа! Ја нећих, ни да сочим нашу бруку, е смо јадовна браћа, но си ударио у криву спицу!

— Вала' си нагрђен! — рече кнез.

— Нагрђен и ссрамоћен, да Бог да их Бог нагрдијо! — рече Јоко.

— Ожулили су га — вели Јован.

— Обуци се не 'лади то — махајући главом настави кнез.

— То не шћаше нитко учињет'! проговори Марко — члан гвардије.

— Нако ко је ма'нит, као што су они! заграјаше свједоци.

— Чуј, кнеже, и ви суду, ево овђен поштенијех образа доста, да ви кажем своју невољу, коју сви знате, нећете ми се спрдат' — молећим гласом проговори Јоко — ја сам оста' сироче од два мјесеца, без оца и мајке, а без ништа на ништа. Покојна баба носила ме за по године, по ноћи и по јаду у колијевку, проза село да посем. На пријепње ме је подњивила, направљајући пријепње и продајући их; купујући чапре, кројећи и продавајући опуту на клука и на шежње; везући опвице, чешљајући, гребепајући и предучи вуну, и плетући чарапе — под платом — туђијема женама. А Перова кућа, нигда не бише ти људи, доклен сам се ја снаге подватио и узео рало у руке, да ми баче багаш жита, а имали су га вазда ка' данас, те им се Богу 'фала под њим греде улецају. Но нека

то — ја данас могу живљети по сиромашки, да не вазирем у туђе; но што им је, те хоће да ме прождру?!

— Вала сте Перо, могли без овога анаћема ве било! проговори кнез.

— Кубуру је натеза на мене! одговори Перо.

— Кубуру!? припита кнез.

Кубуру, шпангарицу — Бого ми не знам! Тога ђавола те му је сад у пас!

Јеси ли Јоко?!

— Јесам, ма пошто су ме испребијали, па сам утека' на један крш, кренули бјеху опет да ме бију; бјеше им се да ти учинило мало оно прво!

— И мачка се врх себе брани — рече Јован!

— Има' је невољу — рекоше сви.

— Ђаво изио, кад нијеси којег утука'! рече Марко — ни уру не би у тамницу стоја'.

— Због чега се затакосте најприје? — припита кнез.

— Ево како је то било — вели Перо — он доша' на ону рупу те су ни очеви дијелили, па на моје очи, — ми орасмо — понта стан, те га забуса у наше највиши шежањ!

— Јесам, Бого ми, е сте га пошпенули, па сам га врнујо, ће му је мјесто.

— Јесте ли га помицали? — рече кнез — или како друго?

— Не! но га волови јемњешом зачрпише.

— А лежаше ли он Јоко преврнут' кад га ти диже, или бјеше убусан?

— Убусан!

— Није истина! — одговори Јоко.

— Истина је, што ја зборим!

— Није!

— Јест!

— Није!

— Лажеш!

— Лажеш ти!

— Муч!

— Муч' ти!

— Муч'те обојица — рече кнез — ево свједоци! Ће је гвардија?! Свеж'те ове два поганца, рибе би отровали, да их у море бачиш! — кажуј Шћепане — рече једном од свједока.

— Ја бјех близу — орах и ја — сјејах шеницу, чух грају. Кад дођох близу бјеху се раздвојили. Перо држаше остањ у руке, а брат му Саво косијер; Јоко као што рече, стојаше на врх крша и држаше пушку натегнуту, а кумњаше ка' слијепец, да не иду пут њега, и да му се не примичу. Пођох при њему, увех му пушку, викнух Марка, те дође — бјеше близу — те их повезасмо све три и доведосмо у конобу. Нађох рупу стару од стана, те они стан притврдих, таман ће га бјеше Јоко пренио?

Ти што знаш о овој работи — Андрија? Андрија са објема рукама поче да суче своје дуге жуте бркове, које до упију догоњаше, и понављајући истијем редом отпоче:

— Ја сам мало прије Шћепана дошао, мене што је један то ми је други. Пером смо кумови преплетени, крстио ми је сву ону ћечицу; Јокова је сестра опет за мојијем братом. По педесет оброка учињели смо преко године и код једног и код другог. Кад сам ја стига', бјеше се загустило, и виђах, ка' виђу ли вас данас, ће Перо Јока врсијаше косијером, а Саво, брат му, држаше га.

— Поштено — климајући главом прихвати кнез. — А ти, пошто си први доша' како их затече Ђуро? запита трећег свједока.

— Тако, као што ви чувате — вели Ђуро — космаху се с њим и бијаху га. А прије но банух, грабљаху се око онога проклетога стана, они вели: овђен је био, а ови није но овђен. И кад га Јоко поче намјестати, издрвише га. Ми их раздвојисмо. Опет хођаху да га бију, ови их дочека на пушку; увесмо му је и свезасмо их.

— Како ти се свиђе за стан? припита кнез поново Јована.

— Нађох му мјесто, притврдих га ће је прије био. Бјеше, збиља, Перо приора у Јоково; преко цијеле дијонице једну лијеву. Глобик Пера десет цекина, што је мава' на Јока, а Сава, брата му, што је чинио „парту“ пет цекина; а Јока, што је натеза пушку, пет талијера у вранцике; и сви да буду по два мјесеца у тамници. Јоко не пристаде, а и Перо нешто гунђаше ето ви их ту, па како гођ учините, мене је право. Само ми није право, што сам ево два дана оставио волове на оно дијете.

— Велика је работа — рече кнез — кад ко на кога пушку натегне; он другу мисли; он се већ спремио, да за клинац миче. Хајде поведи их ће тамо и затвори, па ћемо гледати.

— Хоћу ли све заједно?

— Не! часа заједно?! Ове двојицу под пџд, а Јока горе. Кад их зајавташ дођи код нас, е ми отидосмо код Бошка.

IV.

Бошко, чим је примио глас, да наређује ручак, вичан тијем пословима, похитао је код Сава Милова, ће је знао да ће наћи брава.

— Саво, да ми продаш једнога бравчића направљенога, који не заудара прчевином, а би потега' до десет ока. — Долази суд у нас!

— Уљегни у тор, па изабери сам.

— Пошто?!

— Ока вранцику под чапром!

— За пар?!

— Паре на шаку.

— Имаш ли кантар?

— Не! имам боланцу, но мјери јесико, али ти измјери и узми како ти знаш, ја те вјерујем.

— Брзо, е те доћи, а брав јошт у тор.

Одвојише једног двисца, којег Бошко на сто јада кући одведе, не хоћаше да се одвоји од брава, но срећом бјеше близу. Бошко га одмах у обору преврну, извади ножић иза колана, обиде му општрицу палцем од лијеве руке, истом руком сподби јарцу главу, те му врат натегну. Јарцу се нафрштише вратне жиле, Бошко потегну једном ножићем, те јарцу три кужља крви из гркљана фркнуше, ка' сичком. Што ћемо већ причати како га је одаро, смакао му чапру, и кћер му Анђе у легену прихватила дроб и на воду однијела, но је занимљиво то: што је Бошко лубину објесио о чавал, ће вјеша месо сваке године о крсном имену. Покуца лубину руком, учиње му се брав претио. Машала! проговори Бошко, халал му гора, коју је паса'! нигђе му се бубрега не види! зна Бошко изабрат'! За тим дохвати црну утробницу, разреза је ножићем неколика пута у пријекрст, осоли је на руци, па је баци на угаљ. Поче да откида и одваја што ће се пећи, а што варити. За печење одвоји задњи, лијеви черек, натаче га, осоли, намаза луком чесником, изгрну жар, а додаде Марку да обрће који бјеше с пићем доспио, сам пак поче, да комад по комад од брава одваје и ставља у једну пињату од двадесет ока, која бјеше од прије с водом, о вериге објешена.

— Ха, што ћемо се набит' да нас сврх онијех хорјата! — рече Бошко.

— А налит' не?! — одврну Марко.

— Напит' и најест'. Ха, Анђе, ти око оне погаче весела била, стави цријепњу.

— За погачу глав! нека те не боли, уготовила сам ја неке. Ха, биће пуста; нема врата да даш за врно дукат, а самљивено све у дим ка' клак, не остаје трица ни трун, пошто ми је умељак ставио на врх, а просјејала на сијено сито што сам ланик у Бар узела.

Сада да оставимо оне у тамници, а главаре на улици, нека расправљају и чине договор за ријешење, но желим описати кућу Бошкову, а у неколико и његову старицу — мајку Гордану. Истина, она нема везе са овом причом, но има везе са ручком, а ручак са судом, а суд с причом.

Кућа Бошкова била је задена, на под, дуга дванајест, а широка осам лаката. Страна к југу окренута била је главна, на њој су на горњем дијелу била три прозора, а на лијевој страни врата. Пред вратима био је омањи волтић до доњег прага врата, а уза скале излазило се на волат. Волат је био с финијем плочама урезан. Унутрашњост куће била је подијељена управо на пола. Како уђеш то је кухиња, а десно камара. Како кухиња тако и спаваћа соба нијесу имале никаквог шпештавана, но си, ако главу подигнеш, могао виђети и бројити кабруче, редове тигала, и посматрати шљеме о којему, на клинцима у њ засађеним, висаху ресте разног лўка, и вјенчеви сувих смокава. О гредама висаху два сала прасећа о лику објешена, по којима си могао судити, да је прошле године Бошко добре два

вепра заклао. На лијевој страни — истом о гредџама висаше гривња сје-мењака, а у десној стајаше баћун од мрса, каце од брашна и сира и чапре, изнад којих стајаше у пањги виједро од воде, спрам којег висаху: сита, сахани, синија, решето и кача за воду преко огњишта у углу, за танки конопчић, за ногу свезана, квочаше квочка, која бјеше под кри-лима сакупила своју дјецу, биће да их је било до петнајест, пошто им ви-раку на свакој страни испод квочки, некојем главица, а некојем репчић, а ножице готово свакојем. Позна-ваше се да су одрасли, пошто квочка не стајаше на својим ногама, но је бјеху дигли на себе. Кухиња бјеше попођена дубовим штицама, које већ бјеху остарале и избешале; на више мјеста могаше кроз њих дјечија нога пропасти. Доље под под-лежаше живо: два вола, крава, де-сетак коза, а при крају конобе, по-крај дрвеног прасећег корита, на њушку прекопаваше доста велики крмак, те прве из ђубрета три-јебљаше.

Дјеца Бошкова: Јана од седам и Петар од четири године, легли потрбушке на поду, те нагли гла-ве на проваљене рупе од пода, и завириваху, како козе преживају. — Ја видим нане, голуницу, видим јој браду! шароња, црквица те на-пела!, како граби ову сламу испред красуље! — вели Петар.

Анђа је приговарала дјецџ да се мичу са пода да се не каљају, е ће доћи људи.

Гордана, мајка Бошкова, кад је чума била, имала је десет година. Би-ла сам — вели — фистуница. Обуче-на бјеше у сукњеначу, која стајаше сва од чорбе посута; трагови од вуне, како је чешљала, познаваху се по ко-љенима и на сукњеначи. Горде бјеше од старости сва као котарица намр-

птена; опеченијех нога од огња, без чарапа сјеђаше, на једноме трнож-номе сточићу; неочешљана, са неком глибавом крпетином на глави, која бјеше, теке онако, на брзу руку ба-чена. Чуваше дјецу да не полете у огањ. Знала је да људи долазе, па је тражила, те јој ставили у зада-так, да тријеби зеље од гусјеница. Она одвоји пџро по пџро, обрни, преврни, прегледај, за гледај, те које види старо, кроз под повуци и баци говедима у конобу, које је мла-ђе, а види на њему гусјеницу или крокочић, баци ове животињице пред квочку, која одмах промијени пози-туру, прождере, па се опет поврне. По поду мачка лизаше крв, која од објешеног брава капљаше; и опет кад се Анђа шћаше послом уда-љити, пођи — кад увреба прилику — те шапицом, у наћвама захвати тијеста и јеђи.

Бошко и жена му при оваквим приликама нијесу труда жалили; пошто је вазда имао — посље овак-вих скупова — за по три дана с фамељом да једе. Ето у таквој кући стиже суд!

— Добро јутро — вели кнез.

— Добро јутро — вели Јован.

— Добро јутро — наставе свје-доци и остала гвардија.

— Добра ви срећа, добра ви срећа, весело одговараше Бошко, и похита да им намјешта да сједну.

— Добра ви срећа и добри дошли — вели Анђа. — Опростите, руке су ми од тијеста, не могу ве целиват' у руку, и показа голе мишке до лаката — од тијеста.

— Добри дошли! добри дошли! с анђелом ми у кућу улегли — вели баба — дижући се са зељем — ево може један овђе сјести, ће сам ја сјеђела. Бошко начета тро-ножне сточиће. На кнежев сгочић

прекалупи и стави струку; на други женски сукнени корет, а на остале вреће. — Опростите — рече баба — е ми се ова квочка овђен угнијездила, да ће Бог да има ће друго, а не могу је оћерат', доклен ова добра срѣћа мало офркне. Тамо доље 'наше ми их она проклета прасица преполовит'! —

— Сједите, раскомодите се, дајте пушке, — да ви раним, да ве не сметају; месо сам пристабио: главу, шију, ребра, и оне два плећа, а то се ето пече; утробица, је печена, пиће је дошло, сад ћу до нијет' ракије?! Ха жено, помози! — вели Бошко — уми ли руке?! Ти Јоване, а опрости — е ћу ово промијешат' и осолит' — донеси из онога долапа, испод одра они билик и један филцан, и послужи их. Жено! пази чорбу! Мало лука опригај, стави блитвицу, зеља бозтанског и врчића од марачића!

Тек стали пити, а прозјак Андрија у кућу. На вратима смаче капу, па се залеће, да их у прса целива, држећи врећу на ременима.

— Добро јутро најбољи јунаци у Црну Гору — после Куће Петровића, за које зна Господар и сва Јевропа, који сте један и по један по кошар турскијих глава окинули! Добро јутро Црмничани који сте пет хиљада Арнаута, пет хиљада робова, повели Књазу на дар! Добро јутро бане Бошко, најчазбенији чоче, и најпоштенији роду, кућићу и оцако вићу од баба-замана!

— Добар доша' Андрија, одврате му сви. Сједи. Даћеш му што Бошко.

— Ја сам и доша' да ручам, е сам чуо, да је ови поштени скуп, код препоштенога Бошка. Кнеже, оженио си онога сина, лијепа невјеста, од лијепе си га куће оженио; у њу су вазда били људи и главари,

који су врхли селом; да Бог да ти породила девет синова, најгори био ка' ти, а ниједан ка' ја!

Ви сте продали онога старога вола, најљепше сте и учињели; јефтино си га да тридесет фиорина; најбоље да си га утука', и осушио, да га зимус сперуташ с оном Ђецом, с мрсом мало леба иде. Узео си да није урок у Андрије Јокова дебје волове, младе, ваљају чојку раднику, који је ка' ти, сто талијера, они шароња има шест година. Орачи су, само не приоривају добро. Кривоња се мало и бурика на ђецу, за то су га и продали. Зашега' му рогове. У неђељу била је свадба у Марка Перова, било је тридесет и пет сватова и барјак. Невјеста испале ка' вила; дочекали су ме добро. Одит' те у првиче на покладе; рекли су ми да пођем. Тебе Андрија умрије баба, чуо сам на Трново. Добра баба, чазбена баба, чиста старост; нигда ме није без ништа испратила. У Митра Перова био сам у понеђелник; кршћава' је сина, зва' је војводу за кума; да је ђетету наполеон у тврдо; они њему кошуљу, чарапе и вацулет. Бјеше Митар окупио педесет друга на ручак. Ту пршуте, сланине, кастратине, погаче, вина, ракије; кла' је вола. Ту сам наздрављива' свакоме! Напунили су ми, кад сам кренуо пувану врећу комата — онијех скопјести меса, што ледерице бјеше претекло по трпези. То сам прода' Мићу Петрову све за четири вранцике; лијепо њему, а и мене, 'наху ми оно негђе мачке сперутат', или ми се усмрђет' на плећи! У неђељу ћу у Марка Милова, држаће масла, зваће попове. На Никољдан ћу у Годиње, славе Никољдан, а имају вина доста!

Бираће се гарда. Наређено је, да сваки војник има по двоје опанака и торбицу. Одит' ћемо некућ!

Андрија, је знавао, ће је год свадба, јелеосвећење, крштење, скуп, које село кад слави, и тако као из једног душка, на прескок, час једно, час друго, набрајао. Он је, не само познавао лично сваког, и одаклен му је мати, жена, но чак и сдаклен му је баба бабина била; како се рачуна која кућа, село племе, појединац; како је било у коме боју, и какв је ко био; ће ће бити свадба и какав је момак, а каква ђевјка. Он је управо знавао о појединој кући све оно, што зна свако чељаде у тој кући — ако при том није које буда-ласто — а за село, као који му драго од бистријих сељава; а и у политици се разбироа. Но није ни чуда, пошто је он свугдје ишао, а највише код богатих и паметних, па се окупи људи — особито зими — на сијела па причај, а он у прикрајку сједни, раствори врећу, па чакти скупљене класове, окласине бацај на ватру, те потпируј огањ, а појмљиво слушај и памти, што људи причају. При хваљењу није штедио ријечи. Ето такви ти је био тај Андрија, малих хитрих очију, а лукавог погледа. На њему бјеше стари офицерски цамадан, на коме висаше пречага, о којој су медаље објешене биле; свитне гаће са златним шпаговима — већ овечале — по кољенима преле некојег вишег чиновника; капа преполовна сигурно комадијерска, јер се на истој добро разазнаваше, ће је комадијерски грб стајао, а учитељски опанци негда лијепи а сад прели, ма шпагом накићени красаху Андри-не ноге.

И њега су нудили ракијом, али знајући да има и вина чувао се. На једанпут се ослободи, смаче капу и диже се:

— Хоћете ли ме нешто при-слушат', да ве преглушим?

— Како нѐ? рекоше сви — да чујемо.

Ја за онога Јока и онога Пера, да их како нагодите, браћа су, а и ви сте им браћа, нека ви плате ови ручак, а мој, ако ћу и ја из своје-га џепа. Путнине, то се зна, узмите, но их чувате од глобе, е су препу-кли сиромаси — особито Јоко.

Ви сте људи. они су људи, а и Бошко је чојек — па га погледа, е се је бојао, да га не остави без ручка.

Прије но је ручак био готов, посла кнез те оне двојицу из тавни-це доведоше.

— Ми смо вас звали — вели кнез Јоку и Перу, пошто дођоше — ако 'ћеднете брацки и љуцки, као што Бог и брацка наређује, и сваки жели, колико гођ је нас овђен, ми смо се договорили, разговарали и склопили на једну: ако ви будете контени, да пристањете, што ја ре-чем, па ако ћу ве у топ угнат' — а знате, е ми нијесте мрзни, за то ви ово и зборим. Ми ве жалимо, е бисте по судској остали нагрђени, кад би се ово ће даље чуло, но гле-дамо на прежглабицу, на прешклап, онако по домаћи, да радуу скрипи-мо и сколимо.

Перо погледа Сава на Јока; Јоко оба брата, — Саво пошто бје-ше међу њима, погледа час једног, час другога; питаху се очима. Оби-је странке имаху повјерења у кнеза.

— Хоћемо! сви три одговорише.

— Добро, продужи кнез — ти Перо и Саво попли сте овоме Јоку на напаст, капом у шаке молит га да ви опрости, па се поцеливате овђен међу нама, и да се прођете омразе и сваке чегрсти.

— Хоћемо! с капама у рукама залећеш се: цмок, цмок, те се поце-

ливаше образ у образ — ка' тетке — говорећи: „ово ни највиша омаза била!“

— Да Бог да! одговорише сви.

— Ти си Перо ову работу начео — рече кнез.

— Јесам, признајем, изио сам оно што се не ије.

— Хвала ти, који признајеш. Оли ти Јоко што за хотеке?

— То Бог не судио! Своје је руке брља', кад брата бије.

— Нека бије он мене сад, ту пред вама — колико може мават', доклен ме на мртво име остави — рече Перо, погну главу, а окрену образ к Јоку.

Пошто ти Јоко опрашћаш хотеке — настави кнез, — и ми ви опрашћамо: глобе, тамницу и путнине. Ови трошак данашњи да плати Перо с братом. Тање се не може.

— Хвала ви, који сте се због нас потежили и изгубили овакви дан. Ја ћу — вели Перо — кнезу два дана орати у највиши катлак од работе,

а да ми нерече ни фала; а гвардији и овијема другијема свједоцима, даћу они дуб на Почивало, здрав је ка' мазија, све голи стрж, а прав ка' лојана свијећа; нека га рапштају, и подијеле; биће у њега четири трупа, изнијеће преко педесет комада штица, а нека носе и љуске и гране.

Тако сједоше и они са судом и свједоцима те пише и ручаше. Свијема би лијепо. Перо се бојао, е ће с братом због стана и удараца остojати читаву годину дана у тамници и дати педесет талијера глобе, па није жалио трошак од пет талијера, дуб и два дана орати, а с Јоком се помирио. Јоко се опет бојао, е ће због натезања пушке платити — ако суд окрене на дебелу — колико чини по мртве главе, па није жалио пршут и боцу ракије, а ручао и помирили се. А најглавније је то, што су вазда доцније живљели онако ако што доброј браћи доликује, што нећаше бити да не би овако, а љубави братска слога нигда плаћени нијесу.

Вјерни хећим*)

Хеј! далеко на Истоку, гдје топлије сунце сјаје,
Гдје *мадулук*¹⁾ свуд се шири, пружа сласти људском роду —
*Алах акбер*²⁾! од њега је, он људима добра даје,
А и *Котер*³⁾ као да је свуд разлио рајску воду;
Ал' Истоку бајном, л'јепом од *Алаха*⁴⁾ то ј' суђаје,
Да људима правовјерним он дарива сваку згону.....
Хеј, далеко на Истоку природа је вјечно млада —
Вушевакул, калиф, бјеше — ту му бјеше негда влада.

А славан је био *калиф*, свуд му слава бјеше знана,
*Бујур сакал*⁵⁾ звали су га, а *Алах* му то подари —
А праведан јоште бјеше, долазише сваког дана
Поданици и туђинци, и остали млади, стари,

*) Предмет узет из једне источне приче.

¹⁾ чаролија; ²⁾ Бог је велики; ³⁾ једна ријека у рају (како коран вели); ⁴⁾ Бог;
⁵⁾ бисер мудрости.

Да им суди — а што рече, нико није нашо ма'на.
То је био *Вутевакул* — он Истоком господари;
А на двору код њег јоште вјешти *хеџим* дворски б'јаше,
Кој' *калифа* л'јечи само — *Хонаија* он се зваше.

А вољаше *калиф* јако *Хонаију*, свог хеџима,
Као братац брата мила, ил' ко отац сина права;
Ну дворјани мрзеше га — неправо им бјеше свима.
Што хеџима љуби тако правовјерних свију глава.
Хтједоше му да н'худе и на памет пало њима
Код *калифа* да облажу са стотином разних страва:
Да за *ракам* ⁶⁾ невјерника он калифи отров спрема —
Ал-хотама ⁷⁾ нек' га носи! — а лијека од ког' нема.

Ал' нехтједе вјеровати *Вутевакул* празне зборе,
Хтједе видјет' *абур-адам* ⁷⁾ *Хонаија* да л' је прави
Ил' му срце *еблис* ⁸⁾ одн'о — те невјерством оно гори —
Или опет *алхотама* ⁹⁾ клеветнике мучи, гњави,
Те им уста отров праве, да их саме и умори, —
Пошто правда свагда дође и гр'јешнике она здави.
Вут евакул хоће дјелом да упозна *Хонаију*
Да л' је вјеран или мора вјеровати у *давију* ¹⁰⁾.

Ла ил ла хе ил Алах! ¹¹⁾ — се тек разлеже на све стране —
Ве Мухимед ресулах ¹²⁾!... — тек глас захори *мујезина* ¹³⁾ —
Сабах ¹⁴⁾ то је, правовјерни! још од зоре тихе, ране
Молите се, јер ће пророк *индаш* ¹⁵⁾ дати — само тима;
„У молитви правовјерни нек' проводе своје дане!“
Тако коран збори њима, а кроз уста мујезина.
Па и *калиф* силни уста, да *Алаху* молбу даде;
Молио се јутрос дуго, — али за што? — то он знаде.

И кад *сабах* ¹⁴⁾ он доврши, позвао је *Хонаију*.
„Чуј, *хеџиме*, — поче *калиф* — *алах* ти је памет дао,
„Начини ми отров сграшни, да и саму свлада змију,
„Који до сад јоште није ни најбољи хеџим знао,
„А Брамани за кој' знаду, ал' га вјешто таје, крију.
„То начини, *Хонаија*, *Алах* ти је мудрост дао,
„Јер њим хоћу да погубим великаша неколико,
„Који мени смрт спремају, — ал' да за то не зна нико!...“

Поклони се мудри хеџим и *калифи* тихо збори:
„О калифа, та уби ме, ево главе, ево груди,
„Нек ме *Алах* на мах смрви, кој' ме на свјет овај створи,
„Ја не знадем тих отрова, већ сам хеџим, хеџим људи!

⁶⁾ рачун; ⁷⁾ једно од имена пакла (има више имена); ⁸⁾ частан човјек; ⁹⁾ ђаво;
¹⁰⁾ тужба; ¹¹⁾ Бог је једини Бог, ¹²⁾ а Мухамед је његов пророк; ¹³⁾ онај, што са минаре
виче и позива на молитву; ¹⁴⁾ јутрења молитва; ¹⁵⁾ помоћ.

„О *калифа*, правовјерних, што те така миса' мори?
„Окани се гр'јешних ствари, окани се гр'јешних ћуди,
„Јер *Алах* је дао знање, ал' за добро људи само,
„Да л'јечимо болеснике, да људима здравље дамо!...“

„Шта, *хеџиме*!? — дрекву *калиф* — зар ми савјет дајеш саде?!...
„*Алах акбер*²⁾! што т' нијесам већ предао *ал-хотами*³⁾,
„Гдје невјерни само иду, гдје но иду *харамзаде*¹⁶⁾ —
„Ал' не, нећу, јер ти *еблис*⁹⁾ таке р'јечи с уста мами,
„Па ти велим: отров справи — кад ти *Алах* мудрост даде, —
„Не кушај ми више гњева — јер су гњева страшни плами!
„Ако ли ми ти уговеш, тад даћу ти веље благо,
„Ал' иначе: у тамницу! — Па сад бирај, што ти драго!“

„Не, *калифа*, правовјерних, *Алах* мудрост 'ваку створи:
„Ја сам хеџим, не отровник — *на узуби алах*¹⁷⁾ тога! —
„Ја л'јекове само стварам, а не отров што умори,
„То су дјела *харамзаде*¹⁶⁾, то су мисли духа злога;
„А таким' је мјесто прав, гдје вјечити огањ гори,
„Гдје никада не приступа правовјерног чиста нога.
„Отрова ти справит' нећу — не треба ми грешно благо,
„Ево ти глава, живот, — ради са мном што ти драго!...“ —

„У тамницу проклетника! гдје јакрепи очи пију,
„Да искаје тешке гр'јехе, да се мучи и да страда!...“ —
И још није све ни река' а зграбише *Хонаију*,
Бацише га у тамницу, гдје паклена мука влада,
Гдје топлога сунца зраци већ никада и не грију,
Већ студена вода хладна сужњем јадном даје хлада.
Све то трпи *Хонаија*, ал' не хтједе газит' р'јечи:
Отровом се шрују људи, он је хеџим да изл'јечи!

Тамница је чудна кућа, њена врата гробу воде. —
Још једино то је мјесто, гдје но правда вјечно влада,
И ко дође њој у шаке, ко јој дође из слободе,
Према сваком једнака је, поједнако сваки страда.
И хеџим је *Хонаија* искусио њене вгоде:
Страшну мемлу од камена, вјечитога њеног хлада;
Трпио је — ипак није за *калифу* р'јечи рек'о,
Које би га увр'једиле — да би гњева на се стек'о.

*

И прошло је мало дана од како га тама скрива —
Кушали га многи били, да измаме р'јецу коју,
Роптај само, — јер у гњеву језик тајну сву излива —
Али залуд све те мреже, хеџим трпи муку своју

¹⁶⁾ син проклетников; ¹⁷⁾ нека ме Бог сачува.

И поштује свог *калифа*, невјерником он не бива.
„И згрјешити *калиф* може, али патњу, муку моју,
„Поправиће по сто пута, доброту ће на ме лити —
„Гдје неправда гњездо вије и правде ће увјек бити!“...

Тако збори *Хонаија*, у Алаха он се нада.
Алах акбер, биће добро, за неправдом правда бива. —
И *калифа* све је чуо: *Хонаија* како страда
И све рјечи што је река', — па га себи он дозива,
Те да види колеба л' се после ових горких јада,
Ил је сталан, па ма како да се беда на њ излива.
„Чуј, хећиме, — рече *калиф* — са јогунства патиш тако
„И патићеш, ма да можеш помоћи се врло лако!..

„Ту пред собом видиш злато и камење дивно, драго,
„Оно тебе ето чека, у богатство да те стави,
„Поклањам ти све што видиш, узми, носи ово благо,
„Ал' испуни моје жеље и отров ми страшни справи; —
„Само ти се нуди злато и камење сјајно, драго,
„Изобиља да ти даде, да ти с' име свуда слави.
„Ако нећеш, гледни роба, са стоструким бичем стоји,
„Да јогунство теби плати, да ударце срамне броји!...

„Па кад срамну казну примиш, што приличи *џаурима*,
„Целат ће ти главу скинут', кâ невјерник да си клети!
„Сац размисли, добро пази, још времена за то има:
„Па ил' богат, славан да си, ил' ти ваља срамно мрјети.
„„*Абур-адам*⁸⁾ вјечно бићу!... — бјеше прва рјеч *хећима* —
„А на шта ми живот худи, зар још ваља и живјети,
„Да ми сваки мрзи име, да ме клетва људска прати?
„О, уби ме, господару, — волим живот худи дати!...““

И баш тада разлеже се са минаре глас *азана*:¹⁸⁾
„Првим *иушем* ваља ићи, до Бога се *стиже* лако.“¹⁹⁾
То *мујезим* објављује баш почетак *рамазана*²⁰⁾
Правовјерни да се моли и да добро чини свако.
„О хећиме, вјерни друже, од овога светог дана
„Нераздвајни друг ми буди!“ — Вутевакул кликну тако —
„Ја посумњах, па те кушах, — благо оном ко те роди,
„Јер вјернијег нигдје нема!... Та на моје груди ходи!“...

* * *

Хеј! далеко на Истоку, гдје топлије сунце сјаје,
Гдје *мадулук*¹⁾ свуд се шири, пружа сласти људском роду,

¹⁸⁾ Позив на молитву у подне. Ово је изговор код нас: Азан, код Арапа се изговара: Езан; — ¹⁹⁾ ријечи мујезинове са минаре; — ²⁰⁾ мјесец који се пости и у коме је велики празник *барјам* (траје три дана).

*Алах, акбер;*²⁾ од њега је он људима миља даје —
 И већ *Котур*³⁾ као да је свуд разлио рајску воду; —
 Ал' све свуда вјечно хвале, имена им вјечно сјаје:
Вутевакул, Хонаија — лијеп примјер људском роду. —
 И јоште је ова прича у устима људи свију:
Вутевакул, калиф, да је само има Хонаију.

Рад. Кослајац

Штиглић, који је лагао и дјетлић, који воли истину

— М. Горки —

Ову потпуно истиниту причу, почећу овако:

Од многијех птица, које су се налазиле у гају, гдје се овај занимљиви догађај десило, привлачила је на себе општу пажњу једна птица, која је пјевала пјесме пуне не само наде, но и самопоуздања.

До овог доба све птице, преплашене изненадним наступањем рђавог времена, пјевале су пјесме, које су се само за то звале пјесмама, што су пјеване; у њима су преовлађивале тужне и очајне мелодије; а птице које их слушаху испрва их називаху крештањем; али мало по мало навикнуше се и почеше шта више налазити у њима разне љепоте, и ако их је то стало доста муке.

Тон свему у гају давале су вране, птице саме по себи велики мизантропи и неспособне уопште за све, осим за гакање. У друго вријеме на њих се не би ни пажње обраћало, али сада, кад су њихови гласови надмашали остале, слушаху их и, шта више, сматраху их за врло паметне птице. А оне свјесне тога тужно пјеваху:

— Га, га!... Борећи се са немилостивом судбом, за нас ништавне нема спаса, све је око нас жалост, туга и јад.... Га, га!... Страшни су ударци судбине!... Само су је мудраци кадри мирно сносити.

Га, га!.. Досадна пјесма!.. но и тешка тишти цијели гај.

Наједанпут одјекнуше одважне пјесме. Цијели гај, који је дотле чуо много пјесама, затрепта и са свом пажњом прислушкиваше чудећи се и тихо пуштао границама. И славуји, који обично лијепо пјевају, као жреци истинске умјетности, са задовољством слушаху и говораху:

— А!... тај пјевач има дара!.. и тако говорећи, у себи се поношаху својом безпристрасношћу. — Чујете ли? — запиткиваху један другог и слушаху осмеђујући се.

А пјевач пјеваше:

— Ја чујем гакање врана, збуњене су студом и тамом. Ја видим мрак, но шта ми мрак може, кад ми је свијетло разум? — Замном ко је јунак, растјерајмо таму! У чистој души — њој мјеста нема! Загријмо срца топлином разума и нек свјетлост свуда овлада!

— „Лијепо испјевано!“ коментарисали су славуји... „Млађахно самопоуздање, није музикално — али је лијепо...“ и важно мислећи чистили су мале кљуниће, пјесму даље слушајући.

— Ко је поштено погинуо у боју, зар је тај пао и побјеђен био?! — Пао је онај, који је страховито прси своје скривао и побјегао с мегдана. Пријатељи! пао је онај, који хоће, бојећи се тешкоћа, мука, болова и рана, да оправда себе у бојевима расуђујући софизмима.

— „Хм... тај има врло оригиналне погледе!“ примјете славуји. — „Да нам је знати, која је то птица!“...

— Пријатељи! Нек кукавице ћуте, у у њиховим срцима част и понос спава... Пријатељи! викнимо им: Напоље с вашим мудровањем! Ви сте учинили још мрачнију

ову ноћ, и трујете умове и душе младићске... Напоље!.. напоље!

— „Врло одважно!“ рекоше славуји, „О, да!... то је врло одважна пјесма.

Гај је слушао и осјећао је нешто силно и лијепо, и тај осјећај га је пунио топлином и јасноћом, и шта више старе, гране дрвећа мраком обавите шапутаху о прошлијем данима. То бијаху дивни прољетни дани, кад у гају тек бијаше почело цвијеће цвјетати, кад птичице пјеваху милозвучне химне сунцу, а небо без облачка изгледаше да му краја нема, и као да их зваше да обиду јачину својих крила — да допру у његове дубине. То су били лијеви дани, кад не бијаше тешко живјети; живјело се с циљем а било је наде, да ће се постићи. Успомене на ове дане јавише се у гају, као звијезде послје облачног неба. Птице се треснуше и оживјеше. — Гдје је пјевач? Нек прими знаке нашег усхићења и благодарности! О, то ће бити дивна птица! И птице сакупивши се у јато, пјевајући полете онамо одакле допираху смјели и поносни звуци.

Али кад долете тамо имају шта и видјети, — малог врло обичног штиглића — мајушног, пепељавог, с кљунићем као да је од воска. Сјеђаше на љесковој грани и чисто застиђен учињеном му чашћу; ништаван, напостријешен, ушепртљан, у свијех је изазвао чуђење, и никоме се не допаде.

— „Напоље!... Напоље!“ —

Кад би то викао орао, соко или јастреб, било би и лијепо и снажно; али штиглић... штиглић виче — напоље... то нема смисла, то је нешто смијешно. То је управо увреда за остале птице. Зашто да баш штиглић виче, а не чешљуга, зеба, или која друга птица? Поражене и увријеђене гледаху штиглића и мишљаху: „Шта ће сад бити?“

И нехотице сјете се смијешне сјенице, која је море једном хтјела запалити.

Али ту досјетљива чешљуга упита штиглића:

„Чујте, јесте ли ви то сад пјевали?“

— Ја... — одговори штиглић, — ја сам то пјевао.

— Хм, а чим ћете то посвједочити? То јест.. ми, разумије се, не сумњамо у вашу способност, али...

Штиглић се стресе, напостријеша и запјева:

— По мраку кога смо ми створили, лете дивље и зле сове, и сијају им мрачне очи а далеко се чује несносна вика њихова, смију се; но плачу проклињући дан, а ноћ с осмјехом очекују. О, кад би пали мрачни окови с мога младога гаја, нестало би дивљијех сова, тад би летјели само соколови. Али соколови — соколови су ослабили, закржљавили, заукли се страшљиво у ждријела и љуте се немајући снаге, да прекину гадно весеље. Крила су им се жалосно објесила, срца им срамотно држемају, и глас пун части и славе слободне птице не слушају.

Некојим птицама учини се ова пјесма одвише смјела, зазвижде штиглићу; а чешљуга му рече:

— Добро, то је довољно за нас! Но и то нам реците, кад већ тако рећи будите наше сазнање... хм!.. — а каква права на то имате? То јест, хоћу да кажем — зашто тако пјевате?

Штиглић се зачуди и ћутећи посматраше публику.

— Ми, видите ли, хоћемо да се обезбиједимо од погрешка, којих смо, као што знате, доста чинили, и с том намјером ми би хтјеле знати ваше погледе, те да видимо куда нас и зашто зовете? — дода чешљуга, па задовољна сама собом, запјева нешто туђе, јер чешљуге и немају својих пјесама.

Штиглић се стресе.

— Ја полазим од тврдог увјерења, да птице имају високи позив у сложеном и мудро створеном чину природе. Ми се не смијемо морити, ми се морамо увијек борити и све побеђивати, па да оправдамо сами себе у својим очима да с правом можемо рећи: сва прошлост, садашњост и

будућност, то смо ми, а не слијепа сила стихије.

Пут, по коме морамо ићи, мени није познат, али сам увјерен, да морамо ићи напријед. Тамо ће нас тај предјео бити достојан, биће нам као награда за тешкоће, које смо на путу претрпијели! Тамо је вјечита, неисцрпна свјетлост, тамо су непозната нам чуда; тамо ћемо се науживати сазнавши своју снагу, и цео свијет биће позорница наших дјела; величину коју нам је сад немогућно представити, тамо ће наш ум ријешити све, и ништа осјећања откриће нам нов свијет пун неопробаних наслада; тамо је он — живот, достојан нас!..

Поштујте и љубите један другог на ходици у поносној и смјелој заједници к побједи не сумњајте ни у што, јер шта има више од вас?... Окрените се к прошлости и погледајте шта сте прије били, — тамо на освитку живота? Сва ваша вјера тада није вријеђала ни једне трунке садашње сумње...

Научили сте се тако страшно у све сумњати, дошло вам је вријеме о себи се увјерити, да само велико биће долази до такве сумње, до које сте ви дошли!

Тамо — у сретну земљу. Тамо — у оно дивно — напријед!

„Напријед!“ Закликташе све птице, у њиховим срцима пробуди се лични понос.

Штиглићеве очи бијаху препуњене сузама надахнућа, он непрестано говораше и звахе тамо — напријед! Све птице пјеваху и свијема бијаше тако лако и лијепо, све осјећаху да им се у срцима родила страсна жеља живота и среће.

— Допустите, допустите!... Молим за ријеч... За ријеч молим!...

То вам је викао дјетлић с врх јасике, и кад га чуше птице, одмах му допустише да говори, пошто је веома јако викао.

— Поштована господо! — поче дјетлић. — Част ми је да вам се представим ја сам дјетлић, храним се црвцима и љубитељ сам истине, служим јој беспрекорно те ме то принуђава рећи вам, да вас дрско варају. Све пјесме и ријечи, које сте овдје чули,

поштована господо, нијесу ништа друго, до бесрамна лаж, што ћу имати част и да вам докажем с фактима у рукама... С фактима у рукама, поштована господо! Упитајте господина штиглића, гдје су му докази с којима би могао потврдити оно, што је говорио. Он их нема, а њему су потребнији не мени. Докази су све, поштована господо, и сви ми нијесмо ништа друго до сићушни створови који потврђујемо величанствени чин мудрости и моћи природе, којој смо се дужни покоравати као дјеца мајци.

Разгледајмо непристрасно, што има тамо — напријед, камо нас зове господин штиглић. Сви сте ви долијетали до ивице гаја и знате, да одмах иза њега долази поље, љети голо, зими покрито снијегом; на крају гаја налази се село у коме живи Глиша, човјек, који се бави дозљењем птица. То вам је прва станица на путу — напријед, о којему нам је тако много причао господин штиглић. Претпоставимо, да ћемо кренути напријед, по његовој жељи — а без његове користи у што сумњам, пошто знам, да се штиглићи, као и остали створови не одричу популарности и славе. Претпоставимо да смо сретно прошли Глишове мреже и замке и пролећели мимо села, опет ћемо се наћи у пољу, а на крају њега опет сретамо село, па поље, село, поље... и као што знате, земља је округла, те би морали опет долећети до овог истог гаја, у коме ја сада имам част с вама говорити.

Је ли то та земља у којој ћемо по ријечима господина штиглића, добити награду за наш труд?... Је ли то она?!...

— Ја вас познајем, поштована господо, знам колико високо летите, али... колико год ми вас је жао, морам вам рећи, да знам и то, да нико од нас не узлијеће више но што може. Покушај господина штиглића да задобије вашу пажњу и да вас сјајним и бомбастим фразама занесе, јасно показује колико је високо његово мишљење о вама, као о разумним створовима. Овај дрски покушај ваља строго казнити, поштована господо.

И свјестан испуњене друштвене дужности, паметни дјетлић баци свечани поглед на слушаоце, па почне даље дубести кору гране јасикине на којој сједијаше.

Птице ћутећи гледаху штиглића и видјеше како му из очију капљу сузе једна за другом. Шта је могао оплакивати, ако не учињену погрешку пред њима?! Тако мизерни и лажљиви штиглић. А он објесивши главу гледаше у даљину, а његове сузне очице, као да се с нечим тамо у даљини праштаху.

Ћутао је и гај, а птице се полако разлјетеше свака на своју страну. Одлети и дјетлић праћен признањем за своју мудрост.

Дан бијаше тако тужан, као да се спремаше плакати.

И ето штиглић, који је лагао, остаде сам. Непомичан и погнут, сјеђаше на љесковој гранчици и само га крешталица радознало погледиваше из трептећег лишћа јасикина. Али јој се то брзо досади, па подругљиво закрешти и одлеће.

А штиглић остаде и сједећи на љесковој грани мишљахе:

— Слагао сам, јест слагао сам, јер не знам што има иза гаја, али вјеровати и надати се тако је лијепо!... Ја сам само желио пробудити вјеру и наду, ето зашто сам слагао... Он, дјетлић, може бити и истину говори, али нашто нам његова истина, кад нам она као сињи камен пада на крила и недопушта нам да се високо под небо дигнемо. Погледавши у наоколо, сиromaх, мали штиглић најези се.

Ето ти и цијеле приче. Прочитавши је сигурно ћеш увидјети, да је штиглић благородан, али без вјере, те за то је сиromашан духом; дјетлић је разуман али подал, а птице — које су слушале, и одазивале су се само из радозналости, у самој су ствари окорела срца, ништавне, веома ништавне...

Прочитавши ово мислићеш, да сам неистинито испричао ову истиниту причу. Мисли тако, ако ти је то мило, мисли!.....

С руског: Гама

Цетиње, марта 1901 год

—

Догађаји у Боки Которској од г. 1977 до 1814

К историји Црне Горе тога доба

од Л. Томановића

IV. Треба сада да се повратимо на оне народне скупштине, о којима је већ била ријеч. Каноник Ивановић, Доброћанин, у својој књижици „Della Dedizione delle Bocche di Cattaro a s. m. Imp. Francesco II e dell'antica origine della città,“ штампане у Котору г. 1799 (Dalle stampe di Francesco Andreola, veneto stampatore Regio) о првој скупштини у Котору вели: „али дођоше и неки оружани и одважни да узму у своје руке муниције и прсвијанде: и један између њих пресмион, отевши на силу кључару кључеве, хтио је да изврши атентат, који шћаше одлучити питање јавног мира; ал конте Филип Ивановић младић пун живота, и преотан аустријском имену, чинио је да поврати кључеве, и заузда смионост овог бунтовника. Те се одлучило да остану недирнути јавни депозити, и да остане на управи вишеречени провидур, као централна власт, да се избјегне анархија и побуна. На другој скупштини, која је слиједила мало дана кашње, јер на првој нијесу биле заступљене удаљеније општине, опет су покушали веки бунтовници, да узму у своје руке муниције, али се већина оприје, и би одлучево, да двије старјешине са другом десетињом из свих општина остану, да чувају муниције и град; али кад се боље про-

мислило на посљедице, надошавши неповјерење, обзиром на већи број одметника, како у граду тако и у околини, неки ревносни успјеше, помоћу више речене власти, да пане та одлука, и то је била изрвна мјера, јер се по надошлим догађајима видјело, да је била тајна завјера, која шћаше разорити покрајину и изазвати крвави грађански рат....“ Па даље: „И збиља онијех дана, сакупивши се многи, хтјели су с оружјем да улегну у град, и шћашу, да се није сјетио официр на вратима од Гурдића, који их је вјешто заговорио, док се подигао мост; и тако је отклонио опасност од града. Услед тога сва покрајина диже се на оружје, и међусобно неповјерење свуда завлада...“ Са ове друге скупштине, по оном Пизанијевом дубровачком рукопису, управило се писмо Владици Петру, позивљући га у помоћ против Француза, ако устреба. Милаковић пише, да су опћински преставници са своје скупштине потражили савјета код Господара Црне Горе, и да их је овај савјетовао, да изаберу привремену владу и установе народну стражу, да тако ред уздрже, што им се одиста не би у гријех уписало, ако би се оп т успоставила република; у противном случају да призваду врховну власт Ћесареву, али са онијем истијем условима, које је прије била примила млетачка влада. И Висковић пише, да се та бокијељска скупштина обратила писмено Владици Петру, као што се види из списка перашке опћине. Досада није нигдје објелодањено ни то скупштинско писмо, ни Владичин одговор на то писмо, али по свему Владичину држању, изгледа, да нам Милаковић вјерно саопштава смисао тога одговора. Ове су скупштине биле на први глас о догађајима у Млецима, дакле много прије него је

Владика сашао у Будву, и на тијем скупштинама у Котору највјерније се објелоданило расположење интелигенције. Исти Ивановић пише: „Узевши тако смотрене мјере, преставници народни стадоше мислити о предаји којој држави, прије него Французи дођу у Боку. Расположење према Аустрији и права оног двора као краља угарскога, били су очевидни: Истрија и Далмација, које су биле прешле под њену власт, пут показиваху. Али сви тако не мишљаху, желећи неки ствар одлагати и не хитати у тако важном питању.“ У том питању није се смјела донијети никаква одлука, као што Ербер налази, да не изазове веће опасности; а какво је већ било расположење у народу и без тога, већ смо видјели. О оној трећој скупштини на острву Госпе од Шкрпјела, о којој говори дубровачки рукопис у Пизановој књизи, бокељски писци ништа не говоре, и Висковић је нијече. После првијех састанака у Котору, гдје су се два елемента тако сукобила, није било ни мислити о даљим опћим народним скупштинама. Пераст није уступао првенство Котору, с којим су били у споразуму само сусједни Прчањ и Доброта, а с овима се опет вазда Нови држао. Будва је била под притиском Паштровића, Брајића, Мајина, Побора и Грбља, уз које су се вазда држали Кртоли и Луштица. Тако је сасвим вјеројатно, да су бокељски изасланици, и то, као што ћемо видјети, само которски и новски, као што Ербер пише, *тајно* кренули у сусрет Рукавини, који је концем јуна био почео Далмацију заузимати. И што треба истакнути, ови су изасланици кренули из Боке у почетку јула, дакле много прије него ли је Будва позвала Господара Црне Горе у своју средину, и пошто је у Боку дошао

глас, да генерал Рукавина, у име Аустрије, заузима Далмацију.

И ако је један дио Бокеља жељео, у случају да се млетачка република више не успостави, да се придружи Аустрији, ипак није чекао, да нови господар сам дође и да самовласно заузме Боку. И овдје ћемо наставити из једног савременог рукописа, који се приписује конту Трипу Смећи, у чијој се фамилији тај рукопис сачувао. Ево што пише тај савремени Бокељ: „Значајан је услов, који је ставила которска аристократија предајући се млетачком суверенству. Тражила је, ако када млетачка република дође до каквог уговора са угарским или којијем другијем владоцем, да не може удаљити испод свог поданства исти град са његовим округом; и ако кад млетачка република не би хтјела држати под својом власти исти град са у кругом, да га остави у оној слободи, којом се њезиној власти подложио; на које захтјеве млетачка република одговори следећим ријечима: „*Tamen Dominatio nostra pro contentamento eorum respondet fore contentam facere sicut petunt.*“ (Наша влада ради њихова задовољства одговара, да је задовољна учинити како они захтјевају.) Са овим условом у руци нашло се которско племство онда, кад је г. 1797 била уништена млетачка аристократија, и за то се нашло у оном часу повраћено у оној аристократској слободи, у којој се налазило г. 1420 прије своје предаје млетачком суверенству.“ За то которски преставници хитају у сусрет Рукавини, да поднесу *условну* предају, да оно своје право самоопредјељења сачувају. Заслужује овдје навести, како Смећин рукопис потанко описује, на који су начин которски преставници ту своју мисију извршили: „Послаше два своја племића опуномоћена ђенералу

Рукавини, у чијој је војсци био комесар провијанде г. конте Ђуро Војновић, мајор у руској служби, Бокељ из Новог, и напавши га на острву према Сплету, из почетка су преговарали преко реченог г. мајора Војновића о предаји града и окружја, што није текло много повољно, јер аустријски ђенерал није имао наредбе од свога двора, да иде у Боку (?). Изложивши услове, којима су се которски племићи хтјели предати Њ. В. Цару њемачкоме, преко истог Војновића, вазда су били сузбијени ти услови, док једне вечери, послје разговора систим Војновићем, изјавише овоме господину, *ако Њ. В. Цар хоће Котор, да треба да га прими са условима, које су изложили, иначе да га царева војска неће никада заузети.* Сјутри дан у јутро добили су преко г. конта Војновића одговор на њихов *ултиматум*, којим су били примљени услови на глас изложени, па су тада поднијели писмену предају, коју су они потписали, ђенералу Рукавини, у присуству конта Орландинија, квартијер-маштра корпуса војске у Далмацији, и конта Ђура Војновића, с датумом у Брачкијем водама 22 јула 1797, да се пошаље бечком двору, и састојаше се из седам чланака, од којијех посљедњи садржаваше уговор утаначен г. 1420 са млетачком републиком, то јест, да Њ. В. Франц II. и његови наследици ни на какав начин не могу уступити град Котор и окружје другом владоцу, и у случају уступања, или одрицања на ово суверенство, да има он и његови наследици оставити Боку у оној слободи самоопредјељења, у којој се тада налажаше. Тада посла ђенерал Рукавина своја писма двору, и которски посланици *мислили су*, да је и речено писмо о предаји, као државно, било ту уложено. Ђенерал је у брзо примио одговор од двора, и

рече посланицима, да Њ. В. пристаје на њихову предају и да му наређује, да заузме Боку, и ту написа саучешћем истијех посланика манифест у име Њ. В. Цара Бокељима..... У исто доба кад су преговарали которски преставници са Ђенералом Рукавином у Далмацији, такођер су преговарали и четири посланика новске општине, и ови су тражили, да им се уступи све оно што и граду Котору, па су се двојица од њих повратили, да задрже у дужној умјерености новску крајину, која је у оним часовима и сувише била узрујана*). Град Будва уз то био је извршио своју предају преко млетачког Ђенерала Марк' Антонија Бубића, свога саграђанина, који се налазио у Задру, кад је ту стигла аустријска војска, са уздржањем својијех повластица, који је град био принуђен, да пусти унутра својијех зидова Владiku црногорског са неколико Црногораца, да се ограда против побуне Паштровића и становништва трију сусједнијех општина, отпустивши млетачку заповједника са малом његовом посадом.“**)

Као што ћемо напријед видјети, оно писмо о предаји которскијех преставника није било у Беч послано; а Ђенерал Рукавина није ни могао тако брзо из Беча одговор примити онда, кад није било ни телеграфа ни железнице, јер је писмо датирано 22 јула, а манифест Ђенерала Рукавине већ је изашао 1 августа, одакле се види каквом је искреношћу преговарао са преставницима града Котора. Он се само ко-

ристио, да од њих дознаде, какво је стање тада било у Боки; и Пизани вели: „али извјешће преставника представљаше покрајину у таквој опасности, да се Рукавина није одважио напријед одити прије него са стави јачу војску, и 15 јула крене натраг пут Задра, да скупии још који батаљон, који би му могао требовати против Црногораца.“ Па на другом мјесту наставља исти Пизани: „У пркос његовој хитњи, Рукавина није могао стићи у Задар, услед тишина, него тек на 31 јула.“ Одакле се види, да има бити погрешно забиљежен дан његова поласка из Сплета у Задар 15 јула, јер није могуће, да је по мору путовао 16 дана од једног до другог града; и тако остаје на свом мјесту датум од 22 јула предаје которске на Брачким водама. Манифест је одиша на том путу састављен, и био је одма издан из Задра 1 августа, и овако је гласио: „Њ. В. Цар, Краљ угарски, чешки, хрватски, далматински и т. д., потакнут молбама сталеза покрајине которске, новске и будњанске, општине Боке, да устави ћесарско краљевску власт, преко изасланика на ту сврху мени упућенијех, и хотећи оградити ово добро уређено становништво од посљедица погибелнијех и опакијех преврата, који су по другим мјестима проузроковали толико ужаснијех несрећа, и сачувати у овијем покрајинама њихова стара неспорна права, заповидјео ми је, да идем напријед с војском, мени подложном, да пружим Боки Которској најмоћнију царску заштиту. Сталези и општине Боке Которске знаће цијенити милост Њ. Ћ. К. А. В. и одговорити грађанским и добровољним поданством, чим ће добити од моје стране најачу и најособитију заштиту у неповријеђеној употреби свијех своји-

*) Т. К. Поповић нашао је међу списима новске општине имена овијех новскијех преставника, а то су: Стефан Чупковић, Стефан Црногорчевић, Стефан Шарабаћа и Давид Павковић. Виђи његову књигу под насловом Ерцег-Нови.

**) Storia di Perasto, Висковић.

јех посједа, права и слободина, као и у исповиједању хришћанске религије обају обреда, грчког и латинског, који се узимљу под моћном заштитом Њ. Ђ. К. В нашег премилостивог Господара. За то се ми живо надамо, да неће бити нико тако мало поучен у својјем дужностима, или тако мало просвиј тљен о својјем правијем интересима, да се понашањем, неприкладним тијем начелима, изложи казнама, у које би неминовно и на дјелу упао, ко год би се ма на који начин показао непокоран; и позивљемо у име Њ. Ђ. К. А. В. најозбиљније и с највећим повјерењем судце, чиновнике, породичке старјешине, као што савјетујемо такођер епископе, парохе, свјештенике свјетске и манастирске, и све особе, које по ма каквој дужности или достојанству грађанском или црквеном имају особља подложна или повјерена њиховој бризи (у исто доба обећајући им у име вишереченог Величанства најособитију заштиту). Позивљемо и савјетујемо да тако поступају опрезно и ревностно, да нико не приклони ухо лукавијем позивима злomisлеђијех, који немају друге сврхе него уништавање имаовине и опћи преврат; и да сваки сматра заслугом, да судјелује, у колико се њега тиче, у уздржању доброг поретка, тако да сви становници оне покрајине заслуже плодове добротинства вишереченог Његовог Величанства“.

Прије свега, овај манифест потврђује, да су се Рукавини обратили само преставници Котора, Новог и Будве. Преставник овог последњег града Бубић, видјели смо, да је поднио његову предају Рукавини, тек је у Задар стигао, — скоро мјесец дана прије него ли је хтјело племство будњанско да преда оно писмо Владици Петру, што потврђује, да се

тијем писмом хтјело само оградити против посљедица позива и доласка Господара Црне Горе у Будву. Перашки су преставници изостали, по оном већ споменутом перашком анонимном рукопису, због „њекијех досаднијех догађаја, ради жељеног срећног изравњања којијех, биле су потребите њихове особе“. Тек касније, 19 августа, у дубровачкијем водама, дакле кад је Рукавина био већ на вратима Боке, перашки преставници, Баловић и Коловић, поднијели су му засебну предају Пераста. Одакле се види, да није било једнодушности ни између католичкијех општина, друго, да су Котор, Будва, Нови и Пераст засебна изасланства Рукавини у сусрет послали. Што је Пераст тако оклијевао, сва је прилика, да су она три Пераштанина, која смо видјели уз демократску владу у Млцима, имала пристапу у Перасту, јер је перашка општина била принуђена, да то мишљење од себе одбије нарочитим писмом од 27 јула, управљеним провидитору Соранцу у Котору. Еле, како год било, Пераст није предњачио ни хитао, него у последњи час, на вратима од куће, поднио Рукавини своју условну предају. Уз то имам још један записник у опћини перашкој, састављен против сваког корака которских изасланика код ђенерала Рукавине, који би могао прејудицирати права Пераста, гдје се особито открива стара суревњивост између Пераста и Котора.*)

Од православнијех општина није дакле него само новска изаслала своје преставнике да се подложи Рукавини, али, како Смећин рукопис свједочи, са истим условима которске општине; то јест да сачува Боки она права и повластице, што је под млетачком републиком уживала; а ево каква су

*) Steria di Perasto, Висковић.

та права и повластице биле по Пизанију: „Становници Боке Которске били су најнемирнији и најмучнији, да се њима управља, од свијех што су Млеци оставили у наслєдство Аустрији. Бокељи имајући повластице, *које им обезбјеђаваху независност скоро потпуно, нијесу никад хтјели сматрати Млечике као господаре, него као заштитнике.* Између себе су се јако дијелили: њека окружја, која су живјела искључиво сточарством и земљорадњом, била су у опрјечи обичаја и интереса са становништвом при мору, које је живјело риболовством и поморством, а у случају и гусарењем. Разлика религиозна није била мања: једна трећина католици, а двије трећине православни, одакле трајни спорови и религиозне суревњивости; и тијем су се Бокељи знали користовати, ма да их је то с друге стране слабило: сусједство Црне Горе утицало је на одлуке млетачког сената, да им попусти од страха, што не шћаху моћи постићи убјеђењем. Иза Црне Горе подизало се од почетка XVIII вијека страшило Русије, и *експлоатирајући оправдану бригу републике, Бокељи су уживали за цијену своје вјерности најшире слободштине.* Млетачкој републици била је Бока потребита, као зимна лука за њезино бродовље источно; *право војничке посаде по тврђавама, један провидитур, који чиновник млетачки, и то је било све, што је сенат тражио, а у осталом остављао Бокељима скоро потпуно самоуправу.*“

Проф. Ербер наводи званични списак бродовља бокијељског, из ког се види да је Бока имала г. 1801 разних бродова: 18 тартана, 44 полаке, 10 нави, 3 шамбека, 94 брика и бригантина, 1 пифар, 93 трабакуле, 5 коћа, 43 брацере, 47 барака рибарскијех, 764 веслачких барака, 1 голету; и 238 капетана потента-

нијех, 70 патруна трабакула, 2651 мрнара, и 230 рибара. Ови бројеви најбоље говоре у каквом је економном стању млетачка република оставила Боку, која је у том погледу систематично назадовала током цијелог вијека, док је спала на 2—3 велика брода и десетак мањих.

Дакле Бокељи морали су се старати, како ће дотадашње своје повластице сачувати под новим господарем. За то Рукавина у свом манифесту Бокељима, састављеном — како Смеђин рукопис тврди — сачеташћем онијех бокељскијех изасланика, и обећаје „најачу и најособитију заштиту у неповријеђеној употреби свијех њиховијех посједа, права и слободштине.“ Овдје су наравно обухваћена и власничка права племићка, која су се простирала на сву земљу по обалама залива бококоторског, о чему су се которски изасланици на првом мјесту морали бринути, особито после нових револуционарнијех идеја „једнакости и слободе,“ које су собом донијели из Млетака они Бокељи, који су били у служби на бродовљу републике. За то у оне „зломислеће,“ који немају друге сврхе него „уништавање имаовине и опћи преврат,“ о којима говори манифест, треба убројити и оне „заражене“ демократскијем „новијем идејама“ као и оне, што су хтјели присајединити се Црној Гори. То су били они „погибелни опаки преврати,“ од којијех је Рукавина хитао да сачува Боку.

Тај поход у манифесту се оправдава „молбама сталеза покрајине которске, новске и будљанске, уопће Боке,“ а мимогред се спомиње „успостављање (ripristinazione) ћесарско-краљевске власти.“ Што се тиче молба „уопће Боке,“ ми већ знамо одакле су потицале, на коју сврху и с којијем условима; а што се тиче „успостав-

љања Ћесарско-краљевске власти,“ на томе се из Беча није толико настојало, јер се тијем будило „историјско право“ угарскијех краљева, које се већ по Далмацији тада било разбудило и проповиједало извјесном странком; а изгледа да је Рукавина био носиоц тога историјског права, што ће га и оборити, тек заузме покрајину.

На основу сасвим другог права Аустрија је заузимала тада Далмацију. Леобенско примирје (18 априла 1797) између Францеске и Аустрије имало је и *тајнијех* чланака, којима је Француска уступала Аустрији Истрију и Далмацију*). Ова је тајност била потребита за то, јер је француски Директоријум, као што већ знамо, био противан овој Наполеоновој трговини народима; а добро је дошла и Аустрији, јер је изгледало, да сама заузимље јадранско приморје добровољним пристајањем становништва. Тако се схваћа, како је аустријска војска посјела Далмацију прије Кампоформијског мира, који је потписан био тек у октобру исте године.

(Наставиће се)

*) Storia d'Italia, Carlo Botta у Висковићевој књизи.

—**—

Живот Донаца у миру и рату

Друштвене и војне уредбе Донскијех Козака у многом су биле сличне са заповорским, просте и удешене према њиховом војничком животу. Обично у почетку прољећа они су се скупљали у главном граду и размијештали су се у великом стану, који се звао „стан главне војске.“ Овдје су Козаци слободним гласањем бирали војничке старјешине: војног атамана и његове помоћнике, два есаула и писара „ђака.“ Есаули су управљали приходима и испуња-

вали наредбе круга. Круг се звао скуп свију присутних Козака, који су се обично скупљали у отвореном пољу или пред војном канцеларијом. Што би круг ријешио, то се морало испунити, и шта више њему се морао потчињавати и сам атаман. А кад се не би сложили у каквом важном питању, Козаци би се обраћали цару, његова воља вршила би се без роптања. Скупови козачки бивали су чешће пута бурни, и долазило је више пута до свађе; али, са свим тим, на први глас о непријатељу, у војску се враћао ред, наступила је тишина, умиривали су се најбујнији и бојећи се посљедица, потчињавали су се изборној управи. Двоструки ланац предстража, далеке коњаничке извиднице, пажљиво су чувале војску, која се налазила под Черкаском. Овај градић, опкољен водом, био је готово неприступан непријатељској коњици, која није имала артиљерије. Чим су се добијала тачна извјешћа о појави непријатеља — с Дона и од Украјине — неколике стотине с атананом на челу, лећеле су право преко поља у позадину противнику, прежали су га на скелама, очекивали на бродовима — једним нападом одузимаху су им пљачку и заробљенике. Далеке нападаје вршили су Козаци ноћу, управљајући се по звијездама, за вријеме олује и рђавог времена, кад је непријатељ најмање очекивао напад. Док он дође к себи, док се уреди, соколови се већ скрију у магли, са ергелама коња и лијепим робињама, „Козак је ишао у трави, раван с травом,“ тако причају у старо доба: високо ковиље, жбуње, јаруге, плотови — све је то сакривало Козака. Путотовања, познавао је по трагу не само на коју је страну прошао непријатељ, но и када — јуче, прекјуче и са колико коња. Прелазећи преко ријеке, Козаци су као и Татари мећали седло с пртљагом на „салу“ т. ј. на мали кереп од трске и привезавши га коњском репу сами би се хватили за узде; на тај су начин прелазили највише ријеке. Спремали су се у рат не бринући се много о исхрани: осим коромана ништа нијесу узимали, одијевали су се сиромашно, а оружали су се пушкама, копљима и сабљама; у озбиљним сударима носили су са собом „фалконете,“ дуге, малог калибра топове. Према околностима козаци су се борили у пјешачком и коњаничком строју. Кад би их непријатељ опколио, скупљали би се брзо у гомиле и бранили су се иза коња све дотле, док су

имали праха или док непријатељу не досади опсада и не удаљи се. Козаци су обично нападали лавом, т. ј. дугим размакнутиим стројем, помоћу којег би заокружили противнике с крила, заилазили су му у позадину; за првом лавом слиједила је друга, па трећа... Ријетко се је ко могао одржати њиховој вици и грозним копљима. Кад је у исто вријеме учествовала заједно коњица с пјешадијом, последње су стављали у средину са сгојијем топовима, а коњицу на обдва крила. У оваквом случају козачка је пјешадија пуцала плотунима, иза чега би се били бајунетима. Така је била проста тактика козачка, али разрачуната на сигурну добит над непријатељем, с којим су се сријетали у отвореном пољу: Ногајцима, Татарима, Калиницима и другим пограничарима. Ти исти противници, при нападајима на козачка села, увијек су наилазили на отпор.

Топ гласоноша или звоно објављали су узбуну: сеоски есаул, уграбивши заставу, трчао би с њоме по улицама и јаким гласом позивао је становништво на одбрану бедема. Старци, жене и дјеца — хитали су да отјерају коње и стада у тршљаке да тамо одстоје узбуну; лађе су топили у води, а све остало имање закопавали су у земљу. Најчешће су се сударали са својим сусједима, Азовцима. За најмање ситнице тражили су зајевине, само да дођу до борбе, на примјер, Азовци ухвате у пљачкању Козака, остригу му бркове и браду, и то је изазивало рат. Догађало се да у дан учињеног примирја, нађу узрок рату. Козаци нимало нијесу цијенили мир, јер рат им је давао све; осим тога, ратом су се богатаили и прослављали по туђим земљама. Чести ратови и немирни живот будили су у Козака одважност. Јунака никад није фалило на Дону. А кад су жељели да се мало провеселе, Козак је излазио изван, бацао је капу у вис и викао: „Атамани, соколсви, чујте ме! ко је момак хајдемо на Црно Море или на Кубан у пљачку; који пут је био поклич: „На матушку Волгу“ — рибе да ловимо!“ — једном ријечју куда је ко хтио.

Добровољца је вазда било; у знак пристанка, они су тако бацали капе у вис, а послје овог ишли би у крчму да пију ракије и изаберу четног атанана. Ове чете узнемиривале су сусједе, отимале ергеле стада, људе, жене дјецу, покућанство — све што би им шака дошло. Неки су добровољци прославили тако своје име да

се о њима причало по цијелом Дону. Такав је био, на пр., Красношечков. Причају да је једном срио у кубанским шумама познатог јунака, по имену Овчара, који је такође пошао у пљачку. Јунаци су се познавали по чувењу и тражили су случај да се гдје год сретну и срели су се. Красношечков је издалека познао супарника и закуне се, да неће из рука пуштити сивог сокола. Горштак је издалека опазио звијера; лежао је над урвином ријеке наслоњен на лакте и гледао је на пламен ватре. Изгледао је, да не опажа да лије киша, да бјесни олуја, да је близу његов непријатељ; само је гледао испод очију да на вријеме пчепе пушку. Красношечков брзо се досјети да не може подићи на пушкомет хода са својом кратком пушком. На једанпут га нестане. Тихо и ничке допузи Козак, колико је било потребно и тек је метнуо своју капу-туркменку на страну у исти трен му је тачно зрно погоди. Онда се он диже, приђе к Овчару, принесе му пушку к прима и убије га на мјесто. Брзи коњ, богата пушка, допану сретноме ловцу; имао се он тада чиме похвалити! На Дону, као и свуда, јунаци су се вољели хвалисати.

Лов на звијерад био је особито убијачајен на Дону. Сасвијем су вољели тако звани велики лов у коме је учествовала, готово сва војска. Хиљаде коњаника и пјешака ишли су за атаманом на хумове, који су се налазили близу Черкаска. Атаман опкољен најбољим стријелцима стојао је на хуму, а Козаци окружавали су забран. Три метка из топа објављивали су почетак лова. У исти мах ланац је почињао хајку, која је изгонила звијерад. Тамо из пећина дивао би се вепар, сијекући пусте третике својим страшним зубима, излазио је у поље, гдје су га одмах опкољавале најбоље бињације. Разјарени звијер, јурио је из стране у страну, док га неко не свали копљем. А на другом мјесту лети гадна хијена, незвани гост из кубанских шума: звијер љута, која цабе кожу не уступа, и Козаци то знају, пазе за њом. Ено, онамо на крају луга, трчи Козак подигнувши тешку топузину, сигурно тјера степног лупежа, старог вука. Накостријешио се звук, осврће се, клоца зубима, али неће добро проћи — козачки коњ све се приближује... Замахне бињација и размсрка грабљивцу главу. Али ништа не може бити љепше од брзоноге срне, која, као стријела, лети по забрану. Не жали јахач свога коња, сам се сагнуо, канџија звиједи, али како

ће је стићи! Видећи ово, као вјетар полетио је на сусрет војнички есаул и чим је махнуо десном руком задрхтала је љепотица, осјетивши судбоносну петљу. Послије, ето и самог атамана, држећи пушку спремно, пажљиво гледа у даљину, осјећа, да су његови соколови истјерали из пећине силног пантера. Гомиле плашљивих зечева, сћуливши уши, јуре по забрану, падајући под копитама или у замке, или гињу од козачких бичева. — Лов је свршен. Атаман сасвијем задовољан, зове на пир. И дуго шетају Козаци док не посјете све сретне т. ј. оне који су се вратили с ловом.

С руског Дан.

(Наставиће се)

—**—

Биљешка из 1848/49 године

У историји српског народа врло угледно мјесто заузима историја јуначке борбе Срба против Маџара за вријеме њихове револуције 1848/49. године. Многи историци ову српску борбу упоређују са највећим јунаштвима у свјетској историји. Славу јунаштва српског народа у овој борби уздиже то, што се тако мали број Срба онако дуго, са ријетким прегнућем и истрајношћу одупирао и јуначки борио са страховитом силом непријатељском. С овога су Срби доцније и добили — већ данас на жалост постоји — Војводину.

А што у овом случају, као ни уопште српска храброст и јуначке борбе нијесу награђене достојном наградом — цјелокупном народном слободом и самосталношћу, једини је томе узрок свјетска политичка себичност, јер силе не бирају средства у интересу своје величине и личних користи. Тако, дакле, та њихова несрећна политичка себичност гуши, гњави и потамњује многу историјску величину и сјај, као што је угушила и српску Војводину, за коју се потоцима крв лила.

Али, и ако је уништена српска Војводина, потомство српско са поносом може погледати на прошлост, на јуначко родољубље својих предака, чијим ће дјелима као златом и бисером заштити своју историју. Многи су Срби похитали, да прибегну, и среди ова бисерна историјска зрна, док су још у живој успомени народног сјећања. Но, како су својој браћи у Војводини ле-

тјели у помоћ добровољци из свију земаља раскомаданог Српства: из Србије, Босне, Херцеговине, Црне Горе и др., прибирање тих китица јуначког родољубља није лак посао, тешко и споро иде, још непотпуно стоји; још многи јунаци*) у забраву стоје, а многим се само име зна, и то је све. Овако се што не смије допустити, јер је дужност потомству, да пази и од заборава спасава своје заслужне претке, јер они су тек у стању, да потомство упуте к срећи, бољем животу и сигурнијој будућности; њих треба пажљиво проучавати, па ћемо видјети, да нам они јасно и очигледно говоре к чему треба тежити, а ода шта се клонити.

Потреба ова и пријатна успомена на заслуге наших јуначких предака побудила је многе наше писце, те су купили биљешке, сређивали грађу, писали многе лијепе чланке о поменутом српском ратовању. Као што рекох, много се напишало и пише се; многи су указали довољно пажње, уложили доста труда у корист ове ствари, али, како су у томе рату, уза Србе из Аустрије Угарске, и српски добровољци из разних крајева показали чуда јунаштва, цјелину је тешко, скоро немогуће, постићи. Друго би било, кад би то била редовна војска, гдје се свему заслужнијем извори могу наћи у званичној преписци, — ту се лако да прибрати. Историци ту, мал да не, за готову трпезу сиједа.

Видећи ову празнину, а осјећајући са каквим се тешкоћама могу прибрати у једну цјелину све бисерне китице херојства српског из 1848/49. године, још је 1893. год. у 11. бр. „Бранкова Кола“ М—6 Л—ћ позвао прекрасним разлагањима, родољубивим објашњењима, све људе од пера, да приону и спасавају „не само од заборава, него, лако је могуће, и од коначне пропасти успомене из тих дана,“ јер „Не само осуда, него и срам би, управо, пао на нашу савремена покољења, ако не би овјековјечили догађаје народне мученичке борбе.“ Даље, износећи упутство, како, којим је редом и начином најзгодније прибрати и износити биљешке из овог догађаја, вели: „Да би се овако значајан посао могао извршити као што треба, није доста, да га се лате само њих двоје троје, него ко год зна шта из тога доба, било о поједицим догађајима, било о личностима, нека изнесе то на јавност. Само тако ће се моћи сма-

*) А у неким српским крајевима, на жалост, и читави догађаји.

гућити потоњем историчару, да опише ово доба као што треба.“

Да би поштовани писац олакшао прибирање ових биљежака и удвостручио пажњу, изнио је неколико питања, којим је и мене омогућио, те сам у стању, на основу још свјежих народних успомена одговорити на прво питање, у чланку изнесено, којим пита: „Ко зна да каже коју више о *Црногорцу Вулу*, који је „са неколицином друга својих стао на капију Карловачку“) и *једном* својом пушком испречио се на пут хиљадама наоружаних непријатеља и њих од вароши одбијао?“ (Свет. Патриј. срп. Јосифу, стр. 38.)

Колико су пријатне и поносне за потомство овакве заслуге наших предака; увијек ће их се сјећати и помињати са особитим пијететом. Колико се, пак, ми Срби, Црногорци, можемо поносити тим, што су наши предци тако драговољно хитали у помоћ нашој удаљеној браћи Србима, те се с њима раме уз раме на живот и смрт борили за слободу драгу; а тим са више права, што се зна и доказано је, да је у оно вријеме Црна Гора била, као поносни хајдук међи непријатељским логорима, опасана силном турском царевином, која је са особитом опрезношћу пазила и очекивала згодан час, да прогута ову искру српске слободе. И поред све несигурности на дому ондашњег Црногорца воде га племенита братска осјећања у помоћ брату свом. Колико има дражи и милине у том!... Та може ли што драже и љепше на свијету бити од међусобне братске слоге и узајамне љубави?... Није јунак прости убица и разбојник, него родољуб и патриота, који се бори и крв лије за напредак и слободу браће своје, дома свог, као што се и Вуле Црногорац борио са толиким бројем Црногораца против Маџара са истим жаром родољубља, као и у одбрану Црне Горе.

Напријед рекох, да сам у стању одговорити на питање поштованог писца о Црногорцу Вулу, а тај одговор ево:

Вуле је рођен у селу Црицима у Пиперима од оца Васа и матере Маке. Вуле је био дијете, кад му је отац погинуо, те, као што обично овамо у таквој прилици прозову сирочад, прозову и њега по матери Вуле Макин. Он је био потомак кнеза Вујадина и Гаша Вујадинова о којима постоји дивна народна пјесма: „Удар на овце кнеза

Вујадина око 1754. год.“ (Огл. Српско, др. издање, страна 101.). Ондашњи Господар Црне Горе Петар II прими Вула као дијете и сирака у службу код себе, гдје је и остао до 1848. год., а тада с његовим допуштењем оде у Србију, одакле је пријешао у Маџарску и ступио у добровољце. Послије рата Вуле се поврати у Србију. Прича се, да је таква чуда јунаштва показао, да је послје умира Кошут зажелио видјети Вула Црногорца, и да је замолио књаза Александра Карађорђевића, да му га пошље. Књаз му је допустио, и он пође са једним србијанским капетаном код Кошута, који при растанку даде Вулу знатну суму новца. Кад су се повратили у Србију, онај капетан затражи Вулу дио од новца, због чега се Вуле наљутио, изгрдио га и отјерао од себе. Да би се овај капетан осветио Вулу, протури глас, да је Кошут Вула поткупио, да учини неко издајство, због чега се уговори неколико чиновника, да Вула убију. Уговор Вулових противника је био, да га убију при бријању. Вуле је, вели се, за вријеме бријања вadio иза паса оружје и на страну остављао, те завјереници улуче прилику, кад га је бривач већ био засапунио, напану га и избију, да је теке у духу остао.

Кад је за овај грозни напад дознао Петар II, пошље Вулу, те дође на Цетиње, гдје је послје кратког времена, како се мисли, од поменутог убоја умро.

Данас породица, од које је био Вуле, назива се Ђетковићи. Је ли ово њихово породично име из старијег доба, или су га прихватили у доцније вријеме, непознато ми је.

Осим Вула било је још много Црногораца, који су се одликовали у оно вријеме, а неким је по срећи и име остало прибиљежено. Тако у „Успомене † попа Јована (Јоце) Ковачевића“) стоји, да је 20. јула 1848. год. у крвавом боју у пољу сентомашком названом Шовроњ погинуо „велики јунак Марко *Пиперић*, родом из Црне Горе.“ А на другом мјесту у истим Успоменама стоји, да је 12. октобра исте год. у боју на сиришкој пустари било и неколико *Црногораца*, гдје се „одликовао нарочито Спасоје *Петровић*, из Црне Горе.“

До данас опширније о Пиперићу и Петровићу није ништа познато, а оволико о овако заслужним борцима врло је мало и непотпуно. Наша је дужност, да се постарамо, и у народном предању нађемо

*) 31. маја 1848. год.

каког трага о овим заслужним особама. За купљење оваквих биљезака најподеснији су наши учитељи и свештеници, који су на извору народног блага. Тим боље и прије могу до тсга доћи, што се у нашем народу најрадије говоре и најдуже памте предања о старијим јунацима, те и о поменутом Пиперићу и Петровићу, по прилици, постојаће какво год предање. **)

Цетиње

Митар С. Вукчевић

*) Љетопис Матице Српске св. 1 год. 1901.

**) У опште је за препоруку предање о јунацима и догађајима износити на јавност, а „Књижевни Лист“ ће према свом програму доносити овакве биљешке, те се тијем отвара благодарно поље онијема, који се за овакве ствари интересују.

У.

Наши покојници

Јован Илић

1823—1901

Сиједи старина, пјесник Јован Илић, отац три пјесника: Милутина, Драгутина и Војислава преминуо је 12. марта у Биограду.

Пуних је педесет година пјевао; по вијека и доживјети, а камо ли пјевати у овако непојетичном свијету није лако.

Пјесме Илићеве носе обиљежје чисто народне поезије — и у томе националном карактеру његове поезије, која је обухватила све дјелове нашега племена још неуједињеног лежи снага и слава његова — вели за њ д-р Љубомир Недић.

Свако доба има своје обиљежје, нешто што га од другог одваја — свој тип, па тако и друга четврт деветнајестог стољећа, особито године четрдесете одликује се нечим што је поред осталог карактеристично том времену. То је доба пјевања у нас; и у то доба падају први пјеснички радови Јована Илића. Прва пјесма која је објавила новог пјесника штампала се године 1843. Од тада пјесме Илићеве излазиле су по савременим часописима, по алманасима, новинама, па је њиховим нестанком и приличан број пјесама пјесникових угинуо. Но пјесме његове јављале су се и у засебним издањима. Прва збирка појавила се 1854. г. у Биограду, и она обухвата 38 до тада испјеваних пјесама. Године 1858. изашла је друга збирка пјесама у Новом Саду са 35 новијех пјесама. Након три читава деценија јавља се трећа збирка пјесама под именом *Дашире*,

штампана у Биограду 1891. год. Ова збирка пјесама Илићевих не обухвата све испјеване пјесме у овом дугом размаку, тек један малени број пјесама унијет је, а двије трећине испјеване су прије године 1858. Четвртом књигом, могло би се сматрати *Пастире* штампана 1868. опет у Биограду.

Многа од пјесама Илићевих извјесно је изгубљене самим тијем, што је лист који је објавио брзо угинуо, а с колико се муке долази до листова и листића и колико се пажње поклања у нас да се очувају познато нам је. То је и учинило те Јован Илић није толико био познат млађијем нараштајима, онолико колико би требало поред свега тога да су четири штампане збирке пјесама његових издате у доста великом размаку.

Српска Књижевна Задруга поред других задатака ставила је себи и тај да изда све наше класике у својим издањима, да би допрли у све српске крајеве — у масу читалачког свијета. Да би видљивим знаком обиљежили педесетогодишњи рад пјесника Јована Илића ријешила је, да се покупе и ако не све, а оно већи дио пјесама његових, да га представи ако неисцрпно, а оно свестрано и да с тијем колико толико покаже његов пјеснички таленат онијема, који га нијесу познавали. У издањима Српске Књижевне Задруге за годину 1894. издате су *Пјесме* Јована Илића — III коло — књига 17. Те су пјесме распоређене у пет дијелова. I дио обухвата 20 пјесама; II дио 12; трећи и четврти по 11; а пети 10 пјесама.

Старина покојнога Илића по мајци води своје поријекло из наше Зете из Подгорице, од племена оних Алексића који су се у првој половини XVIII вијека одселили у Србију. Оцу му је било име Никола, а мајци Стане. Основне школе свршио је у Биограду, а гимназијске науке у Крагујевцу и то као питомац. По довршенима гимназиским наукама оде у Биоград гдје је свршио двије године философског факултета. Као слушалац философије у једној ђачкој побуни, имао је великог учешћа, те с тога изгуби државну стипендију, но у брзо за овим иста му је повраћена и послат је у Беч, да настави своје студије.

Године 1848. и Илић је као младић и одушевљени патриота био међу опшним Шумадинцима који пођоше, у помоћ преко-савској браћи против Мађара. Тијем су прекинуте његове студије. Вративши се у отаџбину добије мјесто практикантско у Државном Савјету, за овим био је корек-

тор „Ср. Невина“; а доцније је постављен за професора неготинске гимназије, за тим шабачке, па је послје као професор премјештен у Биоград прије год. 1858. Због услуга учињених Отаџбини у том бурном времену дошао је Илић до највећих звања у земљи. Године 1869. био је наименован за министра правде, на ком је положају остао свега двије године. 1879. постављен је за државног савјетника, па 1882 године затражи пензију, и као државни савјетник у пензији умро је.*)

Не упуштајући се у оцјену његовог политичког рада, који ће бити оцијењен по заслуги од позваних, грехота би било не рећи да је Илић био као човјек племенит, добра и поштена срца симпатичан и оригиналан за свакога**); његов је дом био као зборница српских pjesника и књижевника. Његова ведрa и весела појезија није попустила чак ни у последњим годинама. Доцније pjesме његове не уступају ни по углађености стиха, ни по pjesничком заносу pjesама, које су за пола столећа раније испјеване.

Вјечан му помен и слава.

Цетиње.

Мир. М—ћ.

Авдо Карабеговић-Хасанбегов

1878 — 1901

Млади наш pjesник Авдо Карабеговић-Хасанбегов преминуо је 20. јануара ов. г. у свом родном мјесту Модричу у Босни, а у цвијету своје младости, у 23. години живота.

Покојни је Авдо још иза рана походио мухамеданску основну школу, а за тим и богословију (медресу), па је тек послје тога свршио српску основну школу. Срце га је вукло даљем школовању, а к томе га је пострекавао и његов особити дар, али

*) Податке о животу узели смо по „Београд. Новинама.“

**) Колико је скроман па и оригиналан, види се по једном биоградском листу, који доноси pjesникову предсмртну жељу, односно наредбу његовој породици о погребу:

„Узмете једне таљиге, у њих метнути сламе и један јастук, па за тим спустити моје мртво тијело, које ћете у таљигама застрти једним ћилимом. Немојте ме износити кроз малу капију на улицу, него ућерајте кола у авлију, па онда отворите велику капију и, преко ливада куда сам се шетао, однесите ме на ново гробље. Никакве параде немојте правити: нека ми се не држе никакве говори, нека не буде вијенаца, нека ни једно друштво не пјева на моме погребу. Нека ме опоју само један свештеник и ђакон. Немојте штампати ни објаве о мојој смрти; него кад све свршите, а ви пуштите једну биљешку у новине: Јова Илић био болестан и умро је. Ако би случајно држава понудила какву помоћ, немојте је примити.“

није у томе успио, јер отац му је умро кад је Авду било десет година, а мајка кад му се навршила седамнаеста и сада је покојник постао домаћин куће и једини старалац свог млађег брата и сестара. Но и ако Карабеговић није систематски наставио своје образовање — у школи, он се ипак усавршио као аутодидакта: много је прочитао и постао у истини образован човјек, па још и са pjesничким укусом. Покојни је Авдо са успјехом пјевао, а и преводио pjesме са словеначког. Први се пут јавио у „Bršljanu“ са једном народном причом и то још као ђак основне школе, а прву је своју оригиналну пресму штампао у „Бранкову Колу.“ Послје се јављао са pjesама често у свима нашим виђенијим часописима. Како, дознајемо остали су му послје смрти многи нештампани радови.

У Босни и Херцеговини се јавља једно коло младих Срба исламске вјере, који поносно пером испољавају своја народна чувства, не обзирући се на ону мисију, која систематски ради, да та чувства код наше браће у оним крајевима угаси. Том је колу припадао и покојни Карабеговић и појмљиво је, како је тешко пала његова смрт том колу омладинаца, па и свој нашој браћи у Босни и Херцеговини, а да и не помињем како је јадни Авдо оставио своју кућу, своју сирочад: брата и сестрице. Авдова је смрт јако потресла и нас овамо, јер је његов живот и рад нас интересовао и сам по себи и у вези са радом оног младог кола Срба, којему је Авдо припадао, а које коло може поуздано рачунати на наше симпатије.

Бог да прости и помилује дичног Србина pjesника Авда Карабеговића-Хасанбегова!!

Цетиње.

С. П. Вул.

Старине

Два писма

Путујући љетос по сјевероисточним крајевима наше Отаџбине са једним својим другом, свратимо се у село Бован (Никшићска Нахија). Ту ми рекоше да се од села на 4—5 километара находи стари манастир Свете Госпође под Малинско те се опремиш да видим ту знаменитост.

Разгледајући старине и знаменитости манастирске, дође ми до руке једно старо, рукописно четворојеванђелије, писано је у почетку друге половине XVI вијека. На истоме јеванђелију нађем два записа, од којих је један стари писан кад је и еванђелије довршено; други пак млађи за неколико десетина година а из кога се види да је поменуто јеванђеље било прије у манастиру „Добриловици.“ И ако записе не одваја велики размак у времену, опажа се разлика и по љепоти и по савршенству како у језику, тако и у правопису. Не упуштајући се у филолошку анализу ова два записа, сматрам за потребно донијети их и саопштити увјерен да ће послужити бар као прилошци к изучавању споменика старог српског језика. Још нешто, године које су у запису нијесу забиљежене у љетописима, које сам, бар ја имао при руци, но баш те не достају (у „Српским Љетописима“ — уредио Љ. Стојановић). У другом се овом запису говори: да погибе Хасан-паша на босанској крајини. А у Љетописима Љ Стојановића Гласник Срп. Ученог Друштва, књига 53 помиње се да: вѣ лѣто 7102 погыбе Хасанъ Клобучарићъ на Тоуровоу, — годину дакле касније. Да ли ће то бити иста личност не могу тврдити; али и ако је, љетопис се и овај запис у години размимоилазе.

Ево тих записа:

1.

Съврѣшише се сѣе вѣстѣнїе кнѣгы ѿ вѣтїа вѣ лѣтѣ (7066) .325. мїа августа днѣ .ii. (8) Къ тѣ вѣрѣме ѿвластѣ дръжецоу великомоу свѣтанъ соулиmanoу. роукою много грѣшнаго и недѣстѣннаго рѣа вѣтїа

дїмитра Гего ради мїювисе азъ грѣшны имѣнши вѣ члѣтѣхъ димитрь. аце — что боудеть погрѣшено. азъ съгрѣшихъ тако члѣкъ скѣдоумень. вѣ же исправаите ѿма съврѣшени и насъ оусрьдно вѣсвите троудѣшихъ ѿ сѣмъ помнете ѿноїе валамоко иже къ їсаю вѣсвите вѣсвени. калноуцѣнте проклѣти. помнете іакже рѣе Хрѣтос прїидете вѣсвени ѿца моїего наследите оуготованоїе камъ црѣствїе Бжїе. и апѣль рѣе горѣ тогда неимоуцимѣкла вѣгаа ѿныхъ же прѣви їесмъ азъ оуви вѣоу же нашоу слава ѿ всѣмъ ,

II.

А да се зна каде ви просвѣщение ка Добриловицахъ ка тешко време иѣслано . 8 време хасанъ паше . каде погибе на босанско краини улезе иѣмень канитѣне и дѣхвникъ зарна. ка лето. 3. тишно ра (7101).

У првоме запису како је сло-жено има некојих одступања од рукописа пошто штампарија нема свѣјех знакова за скраћивање а колико се одступило навешћемо:

У 12-ом реду озго ријеч је општампана насъ, а у рукопису више н и а написано је с мање но ова два, а поврх њега је потез (титла) који обухвата оба слова н и а У реду испод њега општампано је вѣсвите, у рукопису стоји више л и в опет с мање са титлом преко кав. Тај је исти случај са том ријечи колико

год се пута јавља. Таквих је примјера више негдје с, негдје в, негдје д и други сугласници пишу се из више других гласова са титлом изнад оних гдје је понеки самогласник изостављен. Слова *и-е* није било од истих слова, те се сложило *је*. Године, арапски штампане, нијесу у рукопису, ми смо их ставили.

Први се запис налази скоро при самом крају јеванђелија а други је за девет листи пред њим.

Цетиње

Приопћио Мир. Мијушковић

К њ и ж е в н о с т

„Балканска Царица“ прерађена за њемачку позорницу. Г. Ђорђе Миловановић, ђак у Берлину, у мостарској „Зори“ пише о берлинским позориштима, па наставља:

„Ово мало ријечи о позориштима ове велике, свјетске вароши, средишта свега културнога живота њемачког народа, рекох једино с тога, што ћемо ево кроз кратко вријеме гледати у једноме од њих чувену драму великога нашега пјесника, Књаза Николе: Балканску Царицу. Али не у руху њемачког језика из уста Њемаца у оној форми, у којој нам је она у српском језику. Сасвим слободно прерађена, много скраћена, потпуно препјевана и готово као новина, која само језгром мисли подејећа на српску Балканску Царицу, јавиће се она нама на њемачкој позорници.

„Дјело је обрадио и препјевао један млађи њемачки позоришни писац, д-р Хуго Маркузе, овд. адвокат. Ја сам му дјело тачно по оригиналу превео, објаснио и у неколико му помагао савјетима при обради. Не могу да пропустим, а да не напоменем да се млади њемачки књижевник одиста дивно пјесничком полету, љепоти и дубини мисли Књаза пјесника. Особито први чин, који и бујном маштом и љепотом језика до заноса води, на њ је много утицао, те је прерада, обрада, у бирању лијепих ријечи њемачког језика и у живости излагања Књажевих мисли, извршена Станков разговор с Ибрахим-агом преводилац је извршено обра-

дио, а исказ љубави Данице нимало не уступа у њежности ономе на српском језику, и ако је верз много скраћен.

„Коло у првоме чину преводилац је сасвим изоставио из разлога, да та сцена, нарочито пјевање, неће ни у колико занимати њемачку публику и да се ова не би умјела да нађе у приказу његову. Разлог је одиста оправдан у колико се тиче тачног пријевода оригинала; али, кад се већ узела велика слобода у пријеву, онда се могао и овај лијеп српски обичај унијети згодном прерадом.

„Поред још многих ствари, које су било претрпјеле знатно скраћивање, било које су сасвим изостављене, заслужује да се помене за сада и она лијепа дирљива сцена из другог чина, кад гуслар пјесмом потреса издајцу. Та је сцена сасвим изостављена, и само неколико ријечи Станкових помињу гуслара и његову пјесму.

„У осталом, задржавам право да проговорим опширно не само о пријеву, него и о игри глумаца, онда кад томе буде вријеме; а оно, држим, неће бити далеко.“

„Глас Црногорца“ о тој њемачкој преради „Балканске Царице“ вели: „Прочитао смо је, и одма кажемо, да нам се чинило као да оригинал читамо: тако су тачно схваћени и протумачени на њемачком језику типични карактери „Балканске Царице,“ као што су особито: Станко, Даница, Деан, Ибраим ага. Нама се чини, да исти дух дише из овог њемачког превода као из српског оригинала; слушате ли како Иван савјетује Станка, справљајући га у помоћ Скендер-бегу, или разговор Угљешин са Иваном, ви ћете наћи исте главне мисли као у српском оригиналу, ма да је драма слободно препјевана и доста скраћена.“ „Гл. Црногорца“ надоставља, да г. Маркузу и није била намјера, да „Балканску Царицу“ пружи у цјелини њемачкој публици на читање, него да је *удеси за њемачку позорницу*, само опажа, да је то требало и у наслову књиге нагласити.

Српска Књижевна Задруга

Једна од наших врло важних културних установа нема сумње да је Српска Књижевна Задруга. Ту се најочигледније показало, шта се може учинити кад се хоће, докле се може дотјерати и на просвјетном пољу коракнути, кад се увиди да је потреба интелегентнијих прешла у потребу народну, у потребу времена; кад су путови изабрати повели ка циљу, а не на

странпутицу; ту се јасно показало шта значи заједница, шта значи сложни рад колика је корист од прикупљених уједињених сила које су биле разбацане, и као такове имале раније само локални значај.

Да се до овога дође, на сваки начин није био лак посао, требало је прегнућа, самопожртвовања, воље, снаге, а највише умјешности; и поред свијех препрека, којих није мало било, благодарећи искусним, паметним и родољубивим радницима, Српска Књижевна Задруга стоји данас на чврстим ногама, врши своју узвишену мисао онако, како се пожељети може. Задруга нам данас представља, и ако не потпуно а оно у великом дијелу, књижевно просвјетно јединство. Рекосмо не потпуно што још има један, не мали, дио нашега народа коме из извјесних разлога није могућно користити се Српском Књижевном Задругом зато, што се издања задругина не штампају и латиницом, ма да се нешто и покушавало, да се томе доскочи; али се послје опет због извјесних разлога одустило.

Као што мало час прије рекосмо, да је заиста оваква установа потреба времена, потреба друштвена — чисто народна потреба, види се по доста обилатом одзиву, по броју, њених претплатника — чланова, који сваке године расте. Оснивачи њени види се јасно да су схватили ту потребу, разумјели је, умјели је популарисати — образложити, што нам очито показује њихов први позив упућен народу српскоме. Ти разлози оснивача и ако су познати од раније нашој интелигенцији у овим крајевима, сматрамо за потребу изнијети их, да би читаоци нашега листа, којима још то није дошло до знања и потпуно схватили значај овог просвјетног предузећа разумјели, те се њиме користили с мало материјалних жртава.

Књижевни радови наших старих књижевника, нијесу доступни данашњим читаоцима, услед тога не може бити њихова утицаја, њима се не може данашњи читалац користити, онолико колико би требало; те тако не може бити ни културне ни књижевне непрекидности у нашем народу, која је неопходно потребна.

Радови савремених књижевника не допиру у широки круг читалачког свијета, услед тога што нијесу издати онако како би се лако до њих могло доћи; но често пута остану разбацани по разним публика-

цијама ондје, гдје су издати први пут на свијет.

Још није остварено потпуно књижевно јединство између свијех српскијех области, што треба да претходи политичном јединству.

Наши књижевници због незгоднијех материјалних прилика тешко могу издати своје радове без туђе помоћи. Рђави списи преводи — проблематичне вриједности данас су поплавили нашу књижевност.

Науке, а нарочито оне које се баве о нашем народу било у прошлости или садашњости, о земљи и нашим сусједима, нијесу довољно популарисане те су услед тога од слабог утицаја на широку читалачку публику; и посљедни разлог:

Оно и што се радило није имало добро смишљена правца и система.

Да би се ова уочена празнина попунила, Задруга је приступила послу и као што нам правила њена казују, она се одлучила издавати својим читаоцима дјела од пет врста.

Прва је, што је предузела да издаје списе старијих писаца, те се на тај начин користујемо умнијем богаством онога, што се од наших старих наслиједило, а које би иначе, да Задруга није томе приступила остало за нас закопано благо, бар за врло велики дио — то су наша стара, призната класична дјела. А Задруга је до сада при избору њихову показала доста умјешности, кад се узме у обзир разнолика литерарна спрема њених чланова — задругара. Ма да од тих дјела има и таквијех која би иначе да их Задруга није издала на свој начин тешко била схватљива широком кругу читалаца; она се ипак потрудила те је уклонила све сметње, тијем што је језик и стил тако поправила а правопис тако уредила да је приступачно сваком писменом Србину. Још једну је важну ствар учинила, што је сваком старом писцу придан предговор и објашњење текста у коме су објашњене мисли и излагање пишчево. Овим радом задругиним допринијета је још једна корист да се успјело доћи до појединих одјељака који дотле нијесу никако објављивани, а да Задруга то није учинила, може бити да би били предани вјечном забору или би били приступни само малом броју, којима је књига занат.

Издавањем данашњих писаца, чија дјела и ако су штампана ипак су неприступачна великом дијелу читалаца, Задруга је постигла, да та дјела рашири по свима

крајевима, да учине свуда оно што би иначе учинila само у једном крају. Овим се успјело да не буде, као што је прије било да по гдјекоји писац из српског приморја или из другог краја за то што није могао скупити све своје радове или већи дио и штампати их, био је непознат, у оне крајеве камо нијесу допирали часописи или новине гдје је објављивао своје радове, или ако их је и штампао та књига није могла свуда продријети те се о њему не би знало да није задругина подuzeћа; и обрнуто. Задруга је и овим успјела, као и првим радом, да обаљује међе покрајинске поцијепаности.

Трећа врста издања задругиних обухватила је издавање списа оних писаца, чији радови нијесу раније штампани. Задруга је овим јако потпомогла савремени књижевни нараштај да може своја дјела издати, а у исто вријеме сузбила слабе радове и онемогућила им распродавање. Тако се дала прилика сваком талентираном књижевнику, да се прикаже а да не остане познат само у своме крају; као што је до сад врло често бивало. Задруга је у избору оваквих радова била у опште добре среће, кад се узме на ум да је мали врло мали број књижевнијех дјела, и у другом свијету, а кало ли у нас, која су без икаква пријекора. Ограничити се само на такве књижевне радове био би тежак посао, а можда би се чекало дуго и дуго да се једно такво дјело изда. Тијем би се Задруга сгријешила о млађе још неусавршене а при том иначе даровите књижевнике којима је потребно храбрeње да истрају и да се усавршавају, те да их одбије било би им убијено самопоуздање. Ма да нијесмо присталице кађења, без разлјжног и узајамном хвалисања, али се ипак не може једнијем мјерилом мјерити рад наших књижевника као радови књижевни у срећнијех и просвећенијех народа, којима је на расположењу стотинама средстава више по нашим.

Задруга је успјела да изда оне књижевне радове с малим изузетком који могу просјечно задовољити наше књижевне прилике; она нам не може више пружити но што се њој даје и но што се од ње тражити може.

Преводима из стране књижевности Задруга је намјерна да попуњава оне празнине које се осјећају у нашој књижевности, бирајући при томе оно што је најбоље и најодабраније. Да би васпитала укус читаца, да би дала савршене обрасце нације

писцима Задруга је овоме морала прибјећи ма да и код нас има таквих писаца и ако не много има их, но њих, као што вели уважени професор г. Богдан Поповић — нема довољно. Осим тога опсег њихове инспирације такође је мален, и пред тога они се баш и у свом опсегу ријетко могу равнати, са највећима њихова рода, у страним књижевностима. — Разумије се из тих страних књижевности ваља преносити оно што ми немамо, и што нам је потребно. Задруга је на ова издања обратила доста пажње, тим боље што јој је овдје избор био слободан, те је могла узимати оно што је нама најпотребније и од највеће користи. У нас се није прије толико пажње обраћало на ову врсту радова, преводило се оно што је чинило сензације, оно што је дражало укус публике, без циља, без плана, те смо били поплавлени грошићарским свешчицама романа без икакве литерарне вриједности; користили су се само преводиоци и издавачи, а читаоци навикнути на овакве ствари, незадовољни су последице њих и најбољим класичним дјелима; па као год оно дијете које је научено да у свој стомак трпа слаткише, који су у већини случајева и убитачни, не радо узима здраву и хранљиву храну.

Рад на овоме издавању Задруга је проширила ево већ пуне три године, поред тога што у сваком колу да по које дјело из стране књижевности, и тијем што сад издаје Забавник у коме су искључиво преводи. До сад нам је пружила роман чувеног руског писца Гончарева „Обломов“; за тим „Богородичину цркву“ од Виктора Иго; читав низ приповиједака из разних књижевности и од разних али бираних писаца; „Давид Куперфилд“ роман енглеског писца Чарла Дикенса; „Рат и мир“ роман Л. Н. Толстоја Овијем је задруга остварила своју првашњу жељу о издањима преводне књижевности, да роман и приповијетке уђу у засебна издања, као што је Забавник, а да у се кола задругина могу примити други списи и други књижевни облици из туђе књижевности.

Издавањем поучних спаса Задруга је хтјела да у широк читалачких кругова продужи и, како веле, да освежи оно знање, што је раније стечено у школи а које је услед дугог прекида изблијеђено. Да би се то успјело, узело се као правило да такви списи буду написани просто, примамљиво да су популарни, те да се тако учпне приступачни и пријатни онијема који су се од таквих списа одвикли, зато

што су били упућени на свакидневне једностране листове, са доста слабом и дјелимичном поуком. И да се задругарима пружи подесне књиге из облите оних наука које се у нас нијесу гледили ако су, то је у врло мало случајева, и то недовољно, популарно писале.

Ако се пође с гледишта, да Задруга има подмиривати потребе оних људи, који имају бар средњешколску спрему, ова би се последња тачка могла одобрити; али кад се зна да је један број задругара са мањом спремом, а о коме ваља водити рачуна, онда се у овоме није било срећне руке. Надати се да ће се и ова тачка програма задругина поправити на боље; пошто се мора водити рачуна о маси наредној, којој је на корист оваква установа у велико намијењена.

Задруга је, можемо рећи, кад се уоче околности под којима се развијала, кад се узме у обзир наша политичка позицијаност и још многе незгоде које коче њен развитак и њено дјеловање, до сад вршила своју узвишену задаћу часно и савјесно. Буде ли још више проширила круг свога дјеловања, буде ли се одазвала примједбама које јој се чине: да је мало учинила за онај пространи дио нашега простора народа са најскромнијим школским — литерарним образовањем; буде ли се постарала да потпомогне подмирење народно књижевних потреба — онда би се, без икаквог устезања, могло рећи да је Задруга постала најважнија, најмоћнија просветна чиница у српском народу, њен благотворни утицај постао би дубљи и пространији — свестрано значајан.

Не мало нас је обрадовала вијест да ће се продужити са издањем већ давно започете Историје Српскога Народа, — и нема сумње погрешка је што то до сад није учињено пошто би већ имали готову историју, бар до новијег времена, каква нам је одавна потребна; жеља је свијех чланова — задругара, да се томе раду приступи.

Овогодишње коло обилато је својом грађом, њиме је Задруга пружила задругарима два пута више но што се обећавало, пружала је више но што је учинила и једним колом до сад.

Ово коло обухвата седам књига, (двие су свезке романа Јакова Игњатовића „Милан Неранџић“ изишле и повезане заједно, због тога су морала изостати „Причања

Бука Дојчевића, која ће доћи у идуће ксло).

1.) *Житије Герасима Зелића архимандрита* свеска III са сликом Зелићевом, с картом његова путовања и његова завичаја. Дјело је за штампу приредио и предговор написао Пера П. Ђорђевић. Овим је завршено потпуно житије Герасима Зелића. Карте су израђене у Географском Заводу Велике Школе у Биограду, а под надзором г. др. Јована Цвијића професора Велике Школе.

2.) *Пјесме Ђуре Јакшића*. У овој су књизи ушле одабране лирске пјесме Јакшићеве. Као основица Задрузи је послужило издање: Дјела Ђуре Јакшића, књига I — „Пјесме лирске“ — у Биограду 1882; но поред тога доцније се увиђело да ваља употребити и раније издање — Пјесме Ђуре Јакшића — Биоград 1873, па и листове, у којима је већина пјесама Јакшићевих први пут изашла.

У овом су издању учињене неке измјене у тексту од издања 1882 г., пошто су, вели се у задругину предговору, издавачи и уредници поправљајући језик и правопис кварили пјеснику многе сликове, те се је Задруга у овом издању повратила сном стању, како их је пјесник прије испјевао. Ово се издање знатно разликује од досадашњих, како у обиљежавању кртица тако нових алинеја и у интерпункцији. У овој књизи општампана је и ваљана студија о животу и раду пјесникову од пок. Светислава Вуловића, онако како је изишла у Годишњици Николе Чупића (књига IV) с неким малим измјенама како је писац мијењао при доцнијем издању дјела Јакшићевих уз VII књигу. Овдје није унесено оно што се говори о пјесниковим приповијеткама и о драматским списима, пошто ће се то донијети кад дођу на ред остале свеске Јакшићевих дјела.

3. *Милан Неранџић*, роман Јакова Игњатовића, књига I и II. За штампу приредио и предговор о животу и раду пишчеву написао Момчило Иванић. Посљедице бурне 1848, године опазиле су маркантно на животу народном у земљама круне св. Стевана; па у и књижевности природно је да су дале свога израза, што се најасније показало у шесетим годинама. Увиђело се да се није пошло добрим правцем, настало је разувјеравања и измјена политичке дјелатности; посљедица прсмјене јавила се и у српској приповједачкој књижевности у облику хумористичког романа с реалистичким прав-

цем. Отац, како га називљу, савремене друштвене приповијетке с реалистичкијем правцем био је Јаков Игњатовић, неоспорни приповједачки таленат. Српска књижевна Задруга приступила је издавању његових дјела а почела је с овим романом који га је изнио на глас као приповиједача с реалистичким правцем. Његово име у нашој књижевности заузима видно мјесто као у Руса Тургенјев савремени му, и старији нешто Гогољ, а у Мађара Мавро Јокај.

5). *Порушени Идеали*, роман, *Свештолика Ранковића*. Овај је роман писан последних недјеља пишчева живота у бокељском приморју, гдје је пок. Ранковић био на лијечењу; а довршен је на неколко дана пред његову смрт. Удовица покојникова поднијела је рукопис Српској Краљ. Академији за награду из задужбине Николе Мариновића, и досуђена му је награда. Дјело је откупила Српска Књижевна Задруга и пружа га у овоме своме колу за другарима и осталим читаоцима. Читаоцима је познат Светолик Ранковић који се јављао са својим приповијеткама по многим нашим часописима, а и својим Горским Царем у ранијим колима Српске Књижевне Задруге. Готово у свим његовим дјелима провијава немилостиви и општри реализам. Личности су оцртане онакве какве су, без икакве копрене; на читаоца чини утисак силан и у толико силнији што износи факта сама да говоре; психолошка страна у његовим радовима свуда је јасно оцртана. Штета је велика по српску књижевност што тако рано изгубисмо даровитог Ранковића.

6.) *Ајванхо* роман *Валтера Скота* с инглеског превео и предговор написао Чедда Петровић. Чувени инглески писац Валтер Скот, творац је историјског романа. Писао је у везаном и невезаном слогу; књижевничку славу стекао је, а и обогатили су га радови у стиху. Једно од најбољих дјела Валтера Скота јесте *Ајванхо*, у њему је изнесена историја Скотске борба њених хајландера, за независност и презвитеријанство. Овијем се дјелом бацио у далеку старину, у оно доба кад је народ скотски постајао од покорених Сакса, и Нормана који су их победили. Ово је вријеме треће крсташке војне, крај дванајестог вијека, када су Крсташци под Фридрихом Барбаросом прешли преко српских земаља за владе Немањине. Готово истовјетне тадашње прилике од Босфора па до Атланског океана у политичком и економном

склопу друштвеном и та сличност између друштвеног склопа тадашње Србије и Инглеске, били су преводиоцу, како сам вели у предговору од пресудног разлога, те се примио превода овога дјела Валтера Скота, увјерен: „да ће се овом књигом шири круг српских читалаца први пут истински увести у живот од прије толико стотина година.“

Поред других разлога и ово је један од најважнијих што је Задруга пустила ово дјело међу задругаре, и тијем упутила наше писце у ту област на озбиљнију штудију, но што је до сада била, а стављајући им Валтера Скота као угледни образац.

7. *Шта прича планина*, написао *Е. Рекли* превод Ђ. Милијашевића. Елиз Реклије један од најодличнијих француских географа написао је ово дјело; највише се прославио не тијем што је унио у географску науку особите оригиналне погледе, већ што је обилношћу рада, да своје радове популарнише, постигао да физичку и посебну географију веже у такову цјелину, да су његови списи мили и примамљиви како непосвећенијем, тако и научарима. Овај спис Реклијев написан стилем поетским и с циљем „колико да читаоца поучи у познавању једног великог и важног низа природних појава на планини, толико да и у читалаца створи љубав према природи и одушевљења за посматрање природе“. — Преводилац је умро раније но што је видио свој превод у издањима задругиним. Бригу око издања водио је Г. А. Станојевић, који је унио по неко објашњење о непознатијим и стручним ријечима.

Завршујући овај блиједи приказ о Српској Књижевној Задрузи, не претендујемо, да смо Бог зна што ново изнијели, то нам није ни била намјера; мислили смо да ћемо се овим одужити колико толико — упознавши наше читаоце у овим крајевима с овом тако важном установом — српској књизи, на овако скроман начин.

Цетинје

Мир. Мијушковић

О мару или интересу у васпитању — одломци из Опште педагогике *Д-ра Стев. М. Окановића*. Стр. 62 (на осмини). Биоград, 1901. Штампарија Павловића и Стојановића. Цијена 1 динар. У овој монографији писац научно разлаже о једном тако важном педагошком питању о *мару* или *интересу*, који је управо задатак васпитне наставе, јер само, гдје је мар развијен, може се надати на

васпитни успјех, до којег се долази путем настављања. У опште педагошки радови г. др. Окановића су строго научни, па тако и овај при чијој се изради служио најбољим писцима њемачке научне педагошке школе. Ту нема оног лутања на које неке писце педагошких дјела заводи њихово неко искуство, које често ништа друго није, до тумарање у раду, те то искуство и нема опште вриједности. Читајући дјела оваких писаца ми се слабо користимо; док читамо чини нам се, да је све обично, све нам познато, а одвоимо ли књигу од очију — као да је нијесмо ни читали. Напротив књижица „О мару или интересу у васпитању“ представља нам дио научне системе, која система оном, који је усвоји отвара очи, улива му самопоуздање, да је заиста заишао у једну науку; да се с њом може користити у свом раду. Његово знање му постаје и као неко мјерило, да може оцјењивати и појаве у васпитном раду и појаве у педагошкој књижевности: има дакле код себе неки критеријум за то. Читајући оваква дјела долазимо до увјерења, да је педагогика заиста наука и ко је у ту науку иоле посвећен, он ће се просто наслађавати, кад буде читао г. Окановићеву књижицу.

Можда ће скоро угледати свијета и цјелокупна општа педагогика из које су одломци што их приказасмо*), али дотле не би требало да буде ниједан школски радник без књижице „О мару или интересу у васпитању.“

С. П. Вул.

Листови

Српски Књижевни Гласник, књига I. број 4. **) 16. март. 1901. год. Садржај: Гила, приповијетка IV, од Б. Б—вића. Заиконом, приповијетка IV. Вл. Корољенко. Чезња, пјесма Ј. Дучића. Балзак, есеј Х. Тен. Једно бугарско мишљење о македонском питању, од Св. С. Симића. Бугарске фирмансије од Д-ра Мом. А. Нинчића. Чиновник кога мрзи да иде у канцеларију, пртица од Ж. Курталине. Књижевни преглед. Научни преглед. Позоришни преглед. Умјетнички преглед. Оцјене и прикази. Биљешке.

Летопис Матице Српске, књига 206. свеска II, за годину 1901. Уређује по од-

*) За потребу својих слушаца на препарандији штампао је писац, као рукопис, нешто од својих предавања из опште педагогике, и то свега 12 табак велике осмине, збијеним гармонд слогом. Цијена је тим табакима 3 динара, а може се поручбина учинети преко писца, који је сада у Биограду. В.

**) 3. број не добисмо!

лукама књ одбора др. Милан Савић, секретар Матице Српске. Садржај: Природа прелаза Срба у Угарску 1690 и Прилегије — Милутин Јакшић. О трагичности Максима Црнојевића — од Светислава Стефановића. Јелка новела Ива Чипика Један прилог ка проучавању Горског Вијенца, од Јована Скерлића. Запис из месечника од год. 1653. приопћио Вид Вулетић—Вукасовић Прикази. Преглед повремених зборника. Белешке. Гласник. Нове књиге.

Нова Искра, илустровани лист, број 2. година III, фебруар 1901. Власник и уредник Р. Ј. Одавић. Садржај: Бул-Марикина приказња — приповијетка од Јелене Јов. Димитријевића (наставак). Не пева лабуд — пјесма Змајева. Необичан гост у Петрову дому — путничка успомена С. Матавуља. Акварели: XV—XVI — пјесма Д. Ј. Димитријевића. Светозар Милетић (успомене и рефлексije о његову животу и раду) од проф. Г. Гершића. Лептир, пјесма М. Ј. Кретића. На Дрини — пјесма у прози од М. Ј. Ристића; Материнска љубав у животиња, од проф. Љуб. М. Давидовића. *** пјесма В. Ј. Илића. Туба, слика из босанског живота од П. Кочића; ** (Стекети) пјесма, превео Ј. Р. Одавић. Женски типови Тургеева — студија Вој. С. Поповића (свршетак). Скерлетно слово — роман Nathaniel-a Hawthorne-a, с енглеског превео Влад. Савић. Арнолд Беклин — портрет, написао Ј. Адамовић. Наша писма: из Скопља. од Странца. Уз наше слике. Хроника. Читуља. Библиографија. Слике: Њ. В. † Краљ Милан. — Руска идила, сликао Н. К. Пимоњенко. Из старог Ниша. Представници српског народа из Босне и Херцеговине. Скопљанка. Улица у Бјелини — сликао Ж. Ајдукевич. Арбанас — сликао П. Јовановић. Гроб Књаз-Милошева оца. Избор кмета у Далмацији — сликао Р. Отенфелд. — † Арнолд Беклин. † Чика Тома Милетић.

Бранково Коло, лист за забаву поуку и књижевност; власник и уредник: Паја Марковић Адамов. Година 7. бр.; 10. 11 и 12. Садржај 10 броја: Ленора од Bürger-a, препјевао Алекса Шантић. Из мог села — од Буда Будисављевића Приједорског. Подгорички покољ — од Јосифа Холечека (ауторизован превод) с чешког превела Даринка Калићева (свршетак). Тома Гордијев, роман Максима Горког (10). Реч две о Недићевој критици — од Рад. Врховца (2). Ковчежић. Садржај 11. броја: Три јада — пјесма Ст. Бешевића Петрова. Јерко Уро

шевић — од Михаила Милановића. Тома Гордијев — роман Максима Горког (11). Сеоски светац од Svatopluka Šešča, с чешког превео Д. Котур. Реч две о Недићевој критици — од Рад. Врховца (3). Крстићева слика „Пад Сталаћа“ приказује Мих. Валтровић. Ковчежић. Садржај 12. броја: Први лептир (К. М. Фофанов) Алекса Шантић. На првом кораку, од Милана Прибићевића. Тома Гордијев, роман Максима Горког (12). Миша П., од Martina Kukučina. Српско Народно Позориште — од Љубомира Лотића. Ковчежић.

Зора, лист за забаву, поуку и књижевност. Година VI, број 2. за фебруар 1901. Садржај: Један пропади приједлог, од D-га Миленка Веснића. — *Пјесништво*: Из посмрчади Авде Хасанбегова Карабеговића; * — Плачи, моја душо, плачи; — Срце моје, што ми радиш сад? — *Приповијешке*: Чича Јордан (наставак), од Стевана Сремца. — *Чланци*: О Горском Вијенцу, од Павла Поповића; — Тургенев о Пушкину — превео Ј. Максимовић; — Максим Горки, од Ђорђа Полонског — превео Милан Ђуковић. *Позориште*. *Хроника*.

Градина, лист за забаву, поуку и књижевну критику. Уређује проф. Милан Банић. Број 26. и 27. год. II, Ниш 15. фебруара 1901. Садржај: Шта ћеш сузо?... пјесма † Љуб. Симића. Чикино дете, приповијетка Тадије П. Костића (наставак). Књига са сликама — Enrico Castelnuovo, с талијанског превео Тодор Коблишка. Ђаволова свадба (Gustave Nadaud) Јер. Ж. Зорка, од М. С. Д. (наставак). На светковини, бесједа пок. Књаза Михаила. Фаетон (Publius Ovidius Naso), с латинског Т. Кобл. Чорба (Courteline), с француског Т. Милушић. Капарско острво, сицилијанска легенда, с талијанског Т. К. Слонови у Сијаму и у Камбоџи (La Nature) Н. В. Српски Витез — пјесма Ср. Ј. Ристића. Роман једног учитеља (Edmondo de Amicis) дио I. (наставак). У очи Божића, од Јеле. Други свет, пјесма (Фелиција Химес) Драгослав. Оцјене и прикази.

Босанска Вила, лист за забаву, поуку и књижевност; година XVI, број 3. и 4. Садржај 3. броја: Светозар Милетић. Није то укуп, пјесма од Змајеве. Удовац — од Пере С. Талетова. С пута, пјесма од Сокољанина. Невиност (Вилхелм Полени) од Милосава Јелића. Што уздишеш? пјесма

Нада Л. Л. О постојбини Обилића (наставак). Неколике биографско-библиографске биљешке од Дан. А. Живаљевића (наставак) Српске народне умотворине. Листак. Читуља.

Садржај 4. броја: † Краљ Милан Обреновић. Ђурини Записи, од Петра Кочића. Судбина — Лахорски. Митко дезертирац, од Федора Ол. Фалковског, превод Милана Матића. Две жеље — Горски. О постојбини Обилића (свршетак) од Живојина М. Радосављевића. Неколике биографско-библиографске биљешке, од Дан. А. Живаљевића (наставак). Народно вјеровање и предање о Пикришку, саопштио Петар С. Иванчевић. Српске народне умотворине. Листак. Читуља.

Behar, лист за поуку и забаву, број 23. година I; Сарајево 1. априла (по новом) 1901. Садржај: На курбан бајрам — пјесма Мирза Сафвет. Исламски обичаји и ђудоредност (из књиге „Исламски свијет“). Очина клетва — М. Емин. Искрице Хазрети Алије IV — Мир. вет. Сухопарни живот — Халид и-зија. Какав је народ Арапски — А. Кадић. У невољи — Мурат. Мале приче и досјетке — Серац и Фехин. Што се Травник замаглио? Сестре и брат. Од смрти се не може побјећи — Мустафа Абдул-Вегадовић. Из народне фразеологије — Хакија. Листак.

Напомена.

Многи претплатници са стране послали су нам за лист по 4 круне, по цијени „Луче“ и овим се моле, да пошаљу и остатак у 2 круне, пошто је нашем листу годишња цијена за земље ван Црне Горе 6 круна. — Само некијема од оних, који нити се јавише нити претплату послаше шаљемо и 3. број листа и то онијема за које сигурно мислимо да ће лист држати. Моле се исти да оправдају наше мишљење, да нам пошаљу претплату. Господа учитељи из Црне Горе могу се претплатити писмом упућеним на потписату администрацију, којим ће исту овластити да претплату узме из оvd. Гл. Школ. Надзорништва.

АДМИНИСТРАЦИЈА „КЊ. ЛИСТА.“